

VEILEDER FOR BESØKET I
**DYREVELFERDS-
PROGRAMMET**
FOR STORFE

Innhold

God dyrevelferd i hele storfenæringa	2
DVP-besøket	4
Velferdsportal storfe	4
Forberedelse til besøket	4
Vurderinger	5
Mer om avvik, tiltaksplan, frister og lukking av avvik	6
KSL – egenrevisjon og eksternevisjon	8
Indikatorer i DVP	9
Atferd og oppstalling	9
Fravær av frykt	9
Liggeplass	12
Reisebevegelse	13
Renhet	14
Fôring og helse	18
Hold	18
Vanntilgang	23
Halthet og klauvpleie	25
Sår og skader	29
Klinisk sykdom – kalv	31
Rutiner og andre forhold	32
Beite/lufting	32
Kutrener	33
Omsorg ved kalving, sykdom og skader	35
Ekstra tiltak	37
Andre forhold	38
Smittevern	39
Persontrafikk	39
Inn- og utlasting av dyr	41
Mer utdypende litteratur	44

God dyrevelferd i hele storfenæringa

God dyrevelferd er viktig for dyra, bøndene og forbrukerne. Dyrevelferdsprogrammet (DVP) vil bidra til kontinuerlig forbedring av dyrehelse og dyrevelferd i norske storfebesetninger. DVP storfe er generisk og skal være et verktøy for å løfte dyrevelferden hos alle, uavhengig av nåværende nivå, produksjonsform, varemottaker og geografi. Det vil også bidra til økt tillit fra forbruker gjennom dokumentasjon og åpenhet.

Dyrevelferdsprogrammet består av:

- Tett samarbeid med veterinær ved regelmessige veterinærbesøk med dyrevelferd som hovedtema (DVP-besøk)
- Registreringer og bedre dokumentasjon av faktorer som påvirker dyrevelferd
- Bedre økonomi med god dyrevelferd

I DVP-besøket går veterinær og produsent systematisk gjennom dyreholdet og i fellesskap dokumenteres status for dyrevelferd og forbedringsområder. I tillegg vil dyrevelferdstiltak utover regelverket registreres. Fokus er på dyra i besetningen, hvordan de tilpasser seg miljøet de lever i og stellet de får.

Samarbeidet mellom produsent og veterinær og målrettet rådgiving vil skape gode forutsetninger for bedre lønnsomhet i produksjonen.

DVP storfe krever:

- DVP-besøk hver 16. måned, utført av DVP-veterinær
- Lukking av avvik avdekket på besøket
- Tredjeparts revisjon utført av KSL

Foreløpig gjelder kravet om DVP for alle driftsenheter som har over ti storfe totalt ved søknad om produksjonstilskudd (andre telledato). Dette innebærer at totalt 99,3 % av alle storfe og 93 % av alle besetninger er inkludert.

Dyrevelferdsprogrammet for storfe er utarbeidet av Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund (KLF), Nortura, Q-meieriene, TINE, Tyr, Geno, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norges Bondelag og Helsetjenesten for storfe (Animalia).

Denne veilederen skal være hjelp til både produsent og veterinær for å planlegge, forberede og gjennomføre et godt DVP-besøk.

Informasjon om dyrevelferdsprogrammet for storfe finnes her:

<https://www.animalia.no/no/Dyr/storfe/dyrevelferdsprogram-for-storfe/>

Definisjoner

DVP-besøk	Dyrevelferdsprogram-besøk. Årlig veiledningsbesøk utført av DVP-veterinær, som skal registreres elektronisk og fullstendig i en felles digital plattform. Besøket skal utføres minst hver 16 mnd., med den hensikt å over tid dekke alle faser av produksjonen.
DVP-veterinær	Veterinær som har gjennomført bransjens eget DVP-kurs. Animalia kan i spesielle tilfeller gi dispensasjon fra krav om kurs. Krav om kurs gjelder f.o.m. 01.10.22.
Dyrebasert indikator	Faktor ved dyret (adferd, utseende) som anses å være en viktig og god indikator for god dyrevelferd og som inngår i DVP-besøket.
Dyregruppe	Ei gruppe dyr som deler samme areal/avdeling, førbrett osv. Eks. lakterende dyr, kviger, okser, kalver.
Dyrevelferdsindikator	Indikator basert på bearbeidede data i aktuell husdyrkontroll som skal benyttes som grunnlag for forberedelse til dyrevelferdsbesøket.
Nøkkeltall	Data basert på registreringer som er tilgjengelig for alle storfebesetninger og som gir et minimum av grunnlag for forberedelse til dyrevelferdsbesøket.
Ressursbasert indikator	Faktor i fjøset som anses å være en viktig og god indikator på dyrevelferd og som inngår i dyrevelferdsbesøket.

DVP-besøket

DVP skal være et forbedringsverktøy for produsenten og driftsenheten. Et godt samarbeid mellom produsent og veterinær gir best forutsetning for å enes om tiltak som gir bedre dyrevelferd og dyrehelse. Besøket skal ikke være en systematisk gjennomgang av alle relevante forskriftskrav, men det forventes at veterinæren kjenner til innholdet i regelverket for hold av storfe.

Rolle- og ansvarsfordeling mellom produsent, veterinær og rådgiver er nærmere beskrevet her: <https://www.animalia.no/contentassets/9f3ad9315ade4c81b588404203eea979/3-produsent-veterinar-og-radgiver---roller-og-ansvar.pdf>

Det er produsenten som har størst innsikt i eget dyrehold, og det er viktig å ha god dialog når det gjelder hva årsakene til eventuelle utfordringer kan være. Vi ønsker at veterinær stiller åpne spørsmål (hva? hvorfor? hvordan? hvem? når?) slik at produsenten får mulighet til å utdype litt om forholdene.

Det er sentralt at veterinæren tar sitt ansvar på alvor, tar opp viktige forbedringsområder på en ryddig og klar måte og følger opp eventuelle avvik sammen med produsenten. Resultatet av gjennomgangen skal gi produsenten og veterinæren oversikt over eventuelle forbedringsområder og aktuelle helse- og velferdsfremmende tiltak.

For å legge til rette for at de årlige besøkene skal kunne dekke alle faser av produksjonen, er det maksimale intervallet mellom besøkene satt til 16 mnd. Det er bondens ansvar å tilrettelegge slik at alle dyregrupper og alle bygninger med storfe inngår i besøket. Det må praktiseres godt smittevern ved DVP-besøkene, og kontakt med dyra skjer fortrinnsvis ved å bevege seg fra de yngre til de eldre.

Velferdsportal storfe

I Velferdsportal storfe (VPstorfe), den tekniske plattformen for DVP storfe, skal veterinær godkjenne avtaleforespørsel fra produsent, registrere DVP-besøk og lukke eventuelle avvik. Innlogging kan gjøres direkte i VPstorfe eller via lenke i Dyrehelseportalen. Produsenter kan også logge inn i VPstorfe via lenke i sin Husdyrkontroll, for å opprette avtale med veterinær samt se besøksrapport og status. Status vil også vises i Storfekjøttkontrollen og Kukontrollen.

Mer informasjon om hvordan komme i gang med DVP-besøk og brukermanual til Velferdsportal storfe finner du på Animalias nettsider:

<https://www.animalia.no/no/Dyr/storfe/dyrevelferdsprogram-for-storfe/>

<https://www.animalia.no/no/Dyr/storfe/velferdsportal-storfe/>

VPstorfe har ikke offline-støtte, veterinær må ha tilgang på internett når skjema fylles ut. I fjøs uten nett, eller med dårlig dekning, anbefales det å fylle ut på papir (skjema skrives ut fra VPstorfe) og føre inn på PC senere.

Forberedelse til besøket

Det er produsentens ansvar å avtale tid for besøk, det er viktig at dette skjer i god tid innen fristen da veterinær ikke vil ha kapasitet til å gjennomføre en stor mengde besøk helt på slutten av perioden, det kan oppstå uforutsette hendelser osv. Veterinær oppfordres også til å være proaktiv for å sikre god og jevn distribusjon av besøkene.

Besøket skal dessuten foretas når det er tilstrekkelig med dyr i fjøset eller i nærheten av fjøset til å kunne foreta vurdering av dyrevelferden. Planlegg derfor besøk i god tid og før dyra slippes på beite langt unna fjøset.

Det forutsettes at veterinær har god kjennskap til [forskrift om hold av storfe](#) og [forskrift om velferd for produksjonsdyr](#). Det er ønskelig at veterinæren tar utgangspunkt i dyrevelferdsindikator (DVI) og nøkkeltall for besetningen. Disse vil etter hvert være tilgjengelig for veterinær i VPstorfe for produsenter det er inngått avtale med og der produsent har gitt tilgang til data, men dette vil ikke dette være helt klart ved iverksettelse av DVP.

God dokumentasjon vil gi mulighet for et mer målrettet og effektivt besøk. Et DVP-besøk skal i utgangspunktet ikke vare lenger enn 2 timer. I besetninger der DVI og nøkkeltall indikerer god dyrevelferd, kan besøket kortes ned slik at det tar inntil 1,5 timer. Noe tid til for- og etterarbeid må påregnes. Redusert tidsbruk forutsetter samsvar mellom DVI og nøkkeltall og de faktiske forholdene observert under besøket. I mange tilfeller vil dessuten veterinær kjenne godt til besetningen gjennom sitt arbeid som praktiserende veterinær. I andre tilfeller vil det være en annen veterinær som foretar DVP-besøket og det vil ta mer tid å gjøre seg kjent med besetningen. I noen tilfeller kan også omfanget på produksjonen, stor avstand mellom bygninger og liknende faktorer medføre at besøket tar noe lengre tid. Oppfølgingsbesøk med nærmere utredning kan ved behov defineres som et aktuelt tiltak.

Verken DVI eller nøkkeltall gir grunnlag for økonomisk trekk.

Vurderinger

For å måle velferden i en besetning skal det brukes indikatorer som 1) sier noe om dyrevelferden, 2) gir sikre målinger og 3) er gjennomførbare i praksis med tanke på tidsforbruk og omkostninger. De skal dekke alle fokusområder, og gi et godt totalbilde av besetningen. Samtidig er DVP-besøket begrenset oppad til 2 timer, slik at indikatorene som skal gjennomgås må begrenses.

Dyrevelferdsprogram-besøket inneholder i hovedsak dyrebaserte indikatorer, som sier noe om dyras respons på miljø, fôring og stell. Disse suppleres med noen ressursbaserte og noen intervjubaserte indikatorer.

DVP-besøket vil gi et bilde av dyrevelferden i besetningen akkurat den dagen. En god kartlegging vil gi et godt grunnlag for videre arbeid med velferd i besetningen. Veterinæren skal skape seg et inntrykk ved å se på hele besetningen, men det kan i noen tilfeller være hensiktsmessig å se på et representativt utvalg av dyr. Mange spørsmål er formulert som «Er dyra jevnt over...». Dette kan oppleves som lite konkret, men veterinæren oppfordres til å bruke sin kompetanse, erfaring og sitt veterinære skjønn til å vurdere om dyra i ei dyregruppe kan sies å «jevnt over» oppfylle visse kriterier og helhetsinntrykket i besetningen dermed ansett å være tilfredsstillende. Mer spesifikt mener vi med «jevnt over» rundt 90-95 % av dyra, selv om målet bør være 100 %. Det kan være individavhengig variasjon som gjør at noen dyr ikke framstår som resten av besetningen. Dette må tas høyde for i vurderingen.

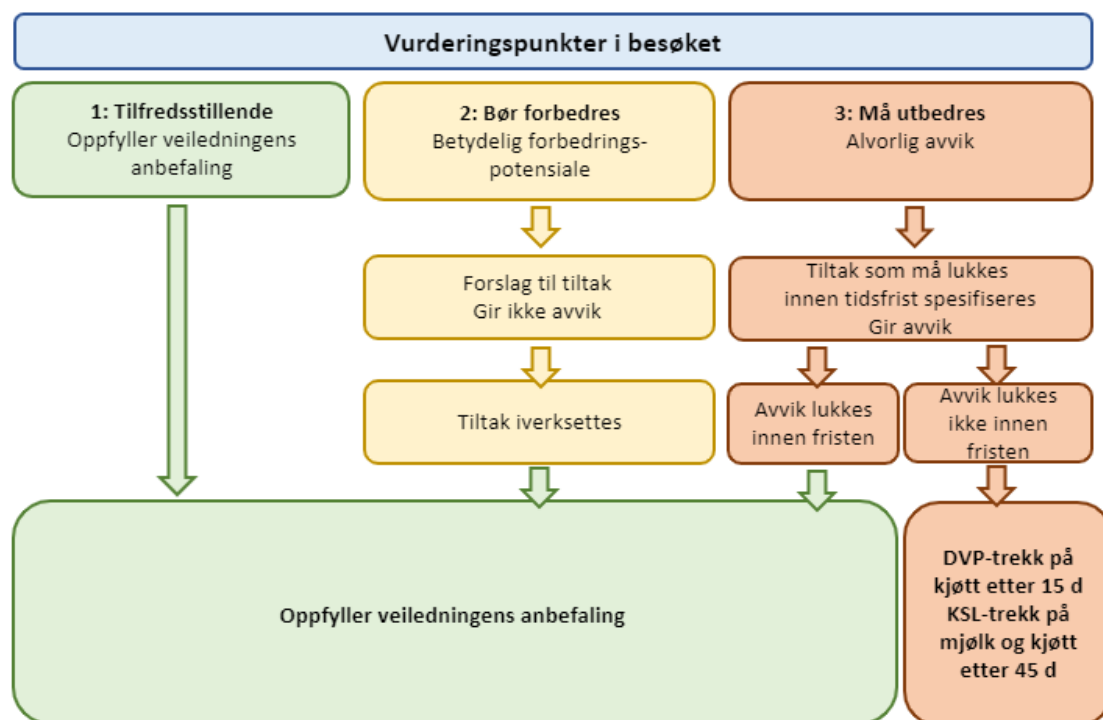
Det ønskes selvsagt mest mulig lik vurdering av spørsmålene, men det er som nevnt helt essensielt at veterinær bruker sin kompetanse og erfaring til å utvise et visst skjønn.

Figur 1: Veterinæren skal observere, finne årsak og foreslå tiltak.

Mer om avvik, tiltaksplan, frister og lukking av avvik

Dyrevelferdsbesøket er utformet til bruk i alle storfehold, uavhengig av type produksjon og oppstallingsform. Alle spørsmål skal besvares og gis en score fra 1-3, hvor 1 er tilfredsstillende, 2 angir forhold som kan og bør forbedres, og 3 angir forhold som må utbedres og som vil gi avvik som må lukkes innen en gitt frist (figur 2). Noen indikatorer scores kun som 1 og 2. «Ikke relevant» velges dersom et spørsmål ikke er relevant for gjeldende produksjon eller oppstallingsform.

Figur 2: Alle indikatorer scores fra 1-3, hvor 1 er «tilfredsstillende», 2 er «bør forbedres», og 3 er «må utbedres». Score 3 gir avvik som må lukkes innen en gitt frist.

Forslag til tiltak beskrives etter hvert som man går gjennom skjemaet. Score 3 fører til avvik som krever tiltak for å tilfredsstille denne veilederens anbefaling og unngå økonomisk trekk fra slakteri og meieri. Veterinær må sørge for at produsenten får se rapporten med eventuelle tiltak og det må tilstrebes at de tiltakene som settes, skjer i dialog og samarbeid med produsenten. Dersom det oppstår uenighet mellom produsent og veterinær, har produsenten mulighet til å sende inn en formell klage. (https://www.animalia.no/globalassets/storfe-bilder-og-dokumenter/5-dvp-storfe_klagesaksbehandling.pdf)

Veterinær må kommunisere avvik på en god måte og foreslå konkrete, prioriterte tiltak. Arbeids- og kapitalinnsatsen bør stå i forhold til forventet effekt. Begynn med de tiltakene som anses som viktigst. Tiltakene kan være kortsiktige eller langsiktige og føres opp i prioritert rekkefølge. Det må skilles på omfattende «kan forbedres-tiltak» og mindre, men essensielle «må utbedres-tiltak». På grunn av glidende overganger i praksis er det ikke i denne veilederen skilt på disse, men veterinær må være realistisk når tiltak settes. Dyre, omfattende og ressurskrevende tiltak bør tilstrebes å kategoriseres under «bør forbedres». I en del tilfeller vil det dessuten ta tid å finne hovedårsak til en velferdsutfordring og dermed være behov for en nøyere utredning enn rammene til DVP-besøket gir mulighet for.

Veiledende frister for å utbedre/lukke avvik (score 3) er satt til **1 eller 30 dager**. I utgangspunktet bør 30 dager være den foretrukne fristen. Frist på 1 dag settes kun der avviket er av så alvorlig art at det er nødvendig med umiddelbare tiltak eller der påkrevde tiltak enkelt kan utføres i løpet av én dag. Det er mulig for veterinær å sette andre frister, avhengig av avvikets art. Ett avvik kan ha flere tiltak med ulike frister. Det er tiltaket med til enhver tid kortest tidsfrist som gjelder som avvikets frist. Før fristen er utløpt kan veterinær utsette fristen, dersom dette anses som forsvarlig. Dersom det viser seg at andre tiltak enn det som er spesifisert vil rette opp avviket, kan tiltak som allerede er spesifisert lukkes med kommentar.

Dersom avvik korrigeres på besøket, kan dette dokumenteres som score 2 med kommentar. Avhengig av type avvik vil lukking av avvik kunne innebære å dokumentere å ha satt i gang en prosess. Alternativt kan det settes lang frist. I mange tilfeller vil dette kreve et visst skjøn, samt dialog med produsenten. Generelt gjelder at avvik lukkes av veterinær ved at resultatet dokumenteres. Det er produsenten som har ansvaret for at avviket er lukket i praksis.

Det oppfordres til at forhold som bør forbedres/utbedres og som oppdages under andre ordinære veterinærbesøk i dyreholdet tas opp med produsenten som et ledd i det generelle forbedringsarbeidet.

Det er ønskelig at veterinær kontakter rådgiverapparatet til varemottaker om besetninger med vedvarende behov for forbedring.

Dersom veterinær oppdager alvorlige forhold, gjelder varslingsplikt til Mattilsynet som vanlig. Dette kan være tydelig avmagrede dyr, dyr uten tilgang på vann og sjuke dyr med betydelige skader som ikke er tatt hånd om.

Produsenten er den viktigste faktoren for dyras velferd. Ved mistanke om at psykiske problemer er årsak til utilfredsstillende forhold i besetningen, bør hjelpeapparat koples inn, i samråd med varemottaker og Den norske veterinærforening.

Generelt gjelder det selvfølgelig at bondens og andres sikkerhet settes foran dyrevelferd.

Les mer om [avvikshåndtering](#) og [ansvarsfordeling mellom produsent, veterinær og rådgiver](#).

KSL – egenrevisjon og eksternrevisjon

Det er mange tiltak og systemer som skal sikre at norske storfe har god dyrevelferd og at produksjonen drives i tråd med forskrifter og regelverk. KSL er næringens viktigste verktøy for å sikre sistnevnte, gjennom årlig egenrevisjon og ved eksternrevisjon fra KSL-revisorer. Eksternrevisjonen anses som tredjepartsrevisjon i DVP. Mattilsynet har tilgang til KSL-revisjonene.

Les mer: <https://www.ksl.no/no>

Indikatorer i DVP

De valgte indikatorene skal dekke 4 fokusområder; atferd, oppstalling, fôring og helse (figur 3). Siste del av programmet er en gjennomgang av besetningens rutiner for bruk av beite, kutrener og kalvingsbinge/velferdsbinge og smittevern. Det er også lagt inn et eget spørsmål om det er gjort ekstra tiltak for å bedre trivselen til dyra i fjøset.

Atferd og oppstalling
Fryktsomhet
Liggeplass
Reisebevegelse
Reinhet
Fôring og helse
Hold
Vanntilgang
Halthet og klauvpleie
Sår og skader
Klinisk sjukdom (kalv)

Figur 3: Det er valgt 9 indikatorer innenfor 4 fokusområder.

Atferd og oppstalling

Dyras atferd i fjøset sier noe om hvordan de fungerer i miljøet de lever i. Det skal vurderes om dyra er tillitsfulle og oppsøkende, om alle dyr kan ligge bekvemt og samtidig, hvordan dyra reiser seg fra liggeplassen og dyras reinhet.

Fravær av frykt

Denne indikatoren skal si noe om dyras respons på mennesker og generell trivsel i fjøset.

Måten dyra håndteres på har betydelig påvirkning på dyras velferd. Dyras frykt for mennesker kan være en viktig kilde til stress, årsak til nedsatt produksjon og kan gjøre håndtering vanskelig og farlig for både dyra og den som stiller dem. En del kontakt med mennesker skjer i situasjoner som dyra oppfatter som ubehagelige. På denne måten forsterkes dyras naturlige frykt for mennesker. Eksempler på håndtering som gir frykt og ubehag er avhorning, klauvskjæring, sykdomsbehandling, flytting/driving og transport.

Rolige og tillitsfulle dyr har derfor stor betydning for velferden i fjøset, og det er viktig at produsenten har et bevisst forhold til rutiner for å oppnå trygge dyr. Dersom røkterens adferd i fjøset generelt er voldsom og høylytt, vil dyra være mer utrygge enn om røkteren generelt oppfører seg rolig, avbalansert og forutsigbart.

Det kan være ulike grader av tamhet hos dyra avhengig av produksjonsform, dette må tas med i vurderingen.

Indikatoren skal kun scores med 1 eller 2, det betyr at det ikke kan settes avvik som gir grunnlag for økonomisk trekk.

Er dyra jevnt over tillitsfulle og oppsøkende?

1: Ja, tilfredsstillende

Rolige dyr, få eller ingen observasjoner av svært fryktsomme dyr eller uro som stanging, jaging og slåssing i dyregruppa.

2: Bør forbedres

Tydelig fryktsomme og urolige dyr generelt i besetningen eller i enkelte dyregrupper. Flere tilfeller av jaging, stanging og slåssing.

Hvordan vurdere

Gå rolig inn i fjøset. Det anbefales å observere dyregruppene uten å gå inn til dyra. Hvordan reagerer dyra på at det kommer folk inn i dyrerommet? Hva slags lydbilde er det? Er dyra nysgjerrige, fryktsomme eller likegyldige? Er det uttrykk for frustrasjon eller aggresjon? Vær oppmerksom på at dyra kan reagere på fremmede, plastovertrekk på støvler osv. Vær også oppmerksom på at rett etter fôring kan fôret være viktigere enn behovet for å rømme. Se også etter positiv atferd som sosial pelspleie eller lek.

Eksempler på atferd som kan observeres er:

- Stanging
- Jaging
- Overdreven rideatferd (typisk hos ungokser)
- Tungerulling
- Sosial pelspleie
- Lek/løping

Ved inntrykk av stor andel fryktsomme dyr kan observasjonene utvides med å utføre «*avoidance distance test*» ved forbrettet (ADF). Se faktaboks.

ADF-test ved fôrbrettet

Gjør testen på et tilfeldig utvalg, for eksempel hvert 2. eller hvert 3. dyr. Start med 2 meters avstand, og gå mot dyret med ett steg i sekundet. Hånden skal være utstrakt, og blikket rettet mot mulen. Bevegelsen skal fortsette til hånden berører dyret, eller til dyret trekker seg tilbake. Anslå avstanden mellom hånd og dyr.

Unnvikelsesavstanden bør være på under 0,5 meter hos mer enn halvparten av de testede dyra.

Foto: Annie Haavemoen

Ved det som oppleves som unormalt mange fryktsomme eller tydelig frustrerte dyr bør årsaksforholdene diskuteres med produsenten. Her må veterinær utvise et visst skjønn, basert på tidligere erfaring.

Aktuelle tiltak

Manglende tamhet tar i de fleste tilfeller tid å rette opp. Aktuelle tiltak vil variere, avhengig av årsak. Mulige årsaker til fryktsomme dyr og unormal atferd:

- Liten grad av sosialisering, udekket behov for flokkatferd
- Stress i forbindelse med driving/flytting av dyr
- Manglende ressurser i form av fôr, vann, liggeareal
- Uheldig gruppesammensetning, f.eks. for stor aldersspredning hos dyra

Generelt er det viktig å ha gode rutiner for sosialisering av kalvene, samt oppfølging og håndtering av eldre dyr. Allerede de første levedagene er det viktig at kalven preges på mennesker. Dersom kua er vant til å bli håndtert fra tidlig alder, er det lettere å prege hennes kalv igjen. Det er hensiktsmessig å oppstalle kalver to og to eller i små grupper fra tidlig alder, gjerne fra 2 uker. Kalvene bør være omtrent like gamle. Ikke glem å vedlikeholde relasjonen i form av litt manuell utgiving av kraftfôr, manuell skraping e.l.

Flytting og driving av dyr kan være stressende for dyra. Det er viktig å ha gode systemer for driving av dyr. Her er det en fordel å ha vært bevisst på behov for driving av dyr i forbindelse med fjøsbygging. Drivganger og ventebokser kan avhjelpe og gjøre håndteringen mer skånsom. Driving, behandling, klauvskjæring, melking osv. skal skje på en rolig og skånsom måte. Det er viktig å være bevisst på egen atferd og å dra nytte av dyras iboende instinkter og adferd.

Andre tiltak kan være å sørge for bedre ressurstilgang (vann, fôr, liggeplasser, redusert dyretetthet), endre på gruppesammensetninger, isolere eller slakte spesielt uroskapende og/eller aggressive dyr, legge mer vekt på lynne i avlen og tilby elementer som fører til positiv aktivisering.

Liggeplass

Storfe har et stort atferdsmessig behov for å kunne ligge. Normalt skal det være få dyr som ikke enten eter, ligger eller melker seg i et løsdriftsfjøs. Avvik kan være et tegn på lav ressurstilgang (eteplasser/fôr, vann, ukomfortable liggebåser, lite areal).

Kan alle dyra ligge bekvemt og samtidig?

1: Ja, tilfredsstillende Alle dyra kan ligge samtidig. Liggeunderlaget er reint, tørt, strødd og trekkfritt.
2: Bør forbedres Enkeltdyr har problemer med å finne sted å ligge eller må ligge utenfor liggeareal. Ikke helt funksjonelle liggeplasser; for eksempel noe skadet liggeunderlag, vått og/eller skittent liggeunderlag, manglende båsseparatorer.
3: Må utbedres Tydelig overbelegg, ett eller flere dyr i ei gruppe har ikke mulighet til å legge seg. Større skader på liggeunderlaget, svært vått og skittent. Det er ikke tett og mjukt liggeunderlag hos dyregrupper der dette skal være på plass.

Det er viktig at alle dyra har mulighet til å ligge samtidig på et underlag som, som et minimum tilfredsstiller forskrifts-krav. Mjukt underlag kan være matter, madrasser eller minimum 5-6 cm tjukt strølag. Det er en klar anbefaling at alle dyra kan ligge på tett underlag, som helst også er mjukere enn betong.

Hvordan vurdere

Denne indikatoren ses i sammenheng med renhet og dyretetthet. Vurderingen foretas som en kombinasjon av intervju med produsent og observasjon.

- Er det én liggebås per dyr i fjøs med liggebås?
- Står mange dyr formålsløst i gangarealet i løsdrift med liggebås?
- Står mange dyr halvt inne i liggebåsen?
- Kan alle dyr i binger ligge samtidig?
- Kan alle dyr ligge reint, tørt, strødd og trekkfritt?
- Kan alle dyr ligge på tett underlag? (Unntak: kviger som har mer enn to måneder igjen til kalving i gamle fjøs, samt okser)
- Alle dyr foretrekker å ligge mjukt. Gummi eller plast i liggearealet er positivt for velferden, også for ungdyr og fôringsdyr.
- Dyr som går ute hele året må vurderes særskilt, slik at forholdene er akseptable

Aktuelle tiltak

Det kan være flere årsaker til at alle dyra ikke kan ligge bekvemt og samtidig. Eksempler på aktuelle tiltak er:

- Redusere antall dyr
- Øke antall liggeplasser med tett og mjukt liggeunderlag, eks: dyregrupper som etter forskrift skulle ligge mjukt og/eller tett, står på betong/spalt
- Utbedre mangler og reparere skader på liggeplass og/eller innredning

Reisebevegelse

Denne indikatoren er spesielt viktig i båsfjøs og fjøs med liggebåser. Dersom liggebåsene er ukomfortable, enten pga. mangler ved underlaget eller fordi de er for trange, vil reisebevegelsen bli forlenget.

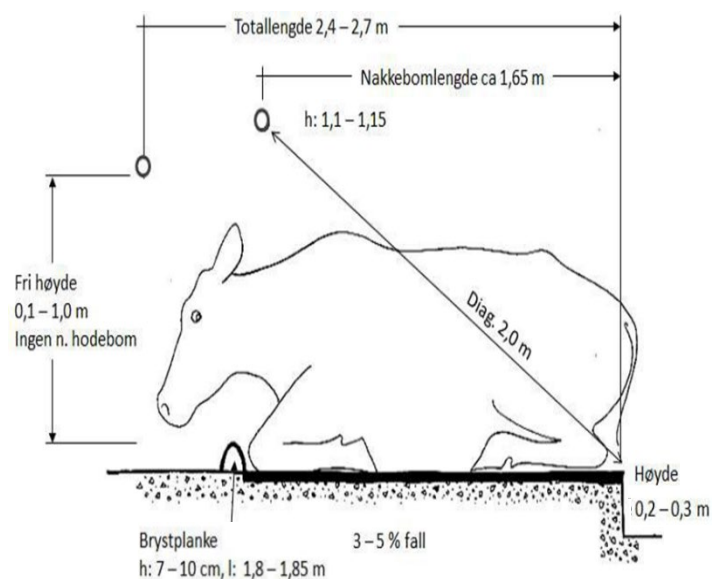
Er reisebevegelsen naturlig på de største dyra?

1: Ja, tilfredsstillende Jevnt over ingen kollisjon med innredning. Underlaget er tilstrekkelig sklisikkert.
2: Bør forbedres Mindre sammenstøt med innredning på flere dyr. Tendens til å skli ved reising.
3: Må utbedres Dyra har store problemer med å reise seg uten sammenstøt med innredning og/eller underlaget er så glatt at dyret har store utfordringer med å få reist seg.

Hvordan vurdere

Jag opp et par av de større dyra eller vurder reisebevegelsen på dyr som reiser seg når du kommer inn i fjøset. Ammekyr kan gis kraftfôr for at de skal reise seg. Reiser de seg normalt uten å kollidere med innredningen? Tid på reising skal ikke i seg selv ha betydning for valg av score, men ei ku skal normalt reise seg på under 6 sekunder.

Er størrelsen på liggebåsen tilpasset størrelsen på de fleste dyra i gruppa? Liggebåsene bør være dimensjonert for de 20 % største dyra. Blankt metall tyder på at det skjer kollisjoner.

Minimum for anbefalte mål på liggebås for mjølkeku. Dette er minimumsmål som må vurderes mot størrelsen på dyra.

Kilde: Hus for storfe, 2015

Ukomfortable liggebåser vil kunne resultere i flere kyr som står formålsløst i gangarealet eller står halvt inne i liggebåsen fordi de vegrer seg for å legge seg. Det å vurdere reisebevegelsen på dyra vil kunne være et verktøy for å kartlegge årsaker til sår og hevelser.

Aktuelle tiltak

Tiltak avhenger av årsak. Ikke alle innredninger er like fleksible å justere. Diskutere mulige løsninger med produsenten. Vanlige mangler som fører til forstyrret reisebevegelse er for korte båser, for lav nakkebom, nakkebom plassert for langt bak, for lav hodebom eller ukomfortabelt liggeunderlag.

Eksempler på aktuelle tiltak:

- Heve innredning (hodebom, nakkebom), ev. i kombinasjon med innlegging av brystplanke
- Flytte nakkebom lenger fram i båsen / bak i båsen
- Utbedre mangler og skader på underlag

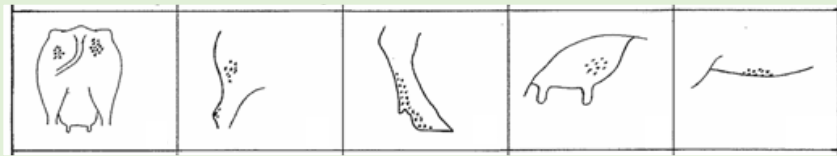
Reinhet

Dårlig hygiene i fjøset er utrivelig, uhygienisk, kan påvirke sluttproduktet, gir større risiko for sykdom hos dyra (eks. smittsom klauvsjukdom, jurbetennelse, hudbetennelse, diaré og luftveisinfeksjon), gir dårligere temperaturregulering og dyrevelferd. Møkk-kaker gir betennelsesreaksjoner, sår og til sist arr i huden. Dette kommer ofte ikke til syne før ved garving. Reine dyr gir bedre inntjening, f. eks. ved bedre mjølke kvalitet, slipper møkktrekk på slakt, bedre trivsel for dyra osv.

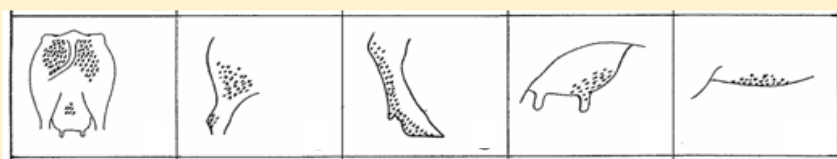
I animaliehygieneforskriften heter det at dyr skal være reine ved levering til slakting. Dyr som har reine huder er enklere å slakte hygienisk godt og gir mindre forurensing og bakterier på kjøttet. Slakteriene har i mange år praktisert trekkordning for møkkete dyr. De viktigste områdene på slaktet er der kniven skjærer gjennom huden, altså snittlinja under buken og langs beina. Den laveste trekksatsen gjelder for 20-50 % møkk på ett av lårene eller langs snittlinja på buken, og over 50 % møkk for den høyeste trekksatsen. Det er bra dyrevelferd å holde dyrene reine hele livet, og ikke kun reingjøre dem før slakting. Se også: [Animalia – Reine dyr](#)

Er alle dyr jevnt over reine?

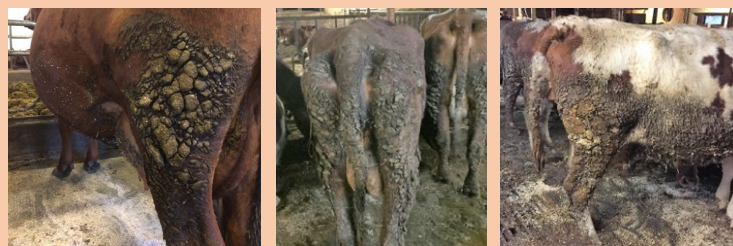
1: Ja, tilfredsstillende
Ingen, eller lite møkk

2: Bør forbedres
Flere dyr med møkkete
 rumpe, lår, bein, jur og/
eller buk (mer enn 1 av
10 dyr og 20-50 % av ett
eller flere områder
dekket med tynt lag
med gammel møkk)

3: Må utbedres
Gjennomgående
møkkete dyr rumpe, lår,
bein, jur, og/eller buk
(mer enn 1 av 10 dyr er
dekket av tjukt lag med
gammel møkk som når
inn til skinnen på >50 %
av ett eller flere
av viste områder)

Kilde: Lars Erik Ruud, Risk factors for dirty cows in Norwegian freestall systems.

Hvilke delindikatorer og nøkkeltall kan støtte deg

Hygienetrekke på slakt.

Hvordan vurdere

Er det samsvar mellom hygienetrekke og det du ser i fjøset? Se på jur, lår, bakpart og bein. Det kan være vanskelig å se skitt under buken på levende dyr som går tett sammen, og det er lettere å vurdere lår. Det er som regel en sammenheng mellom møkk på lår og andre steder. Dyra skal være jevnt over rene i alle dyregrupper, vurdere derfor om det gjelder enkeltdyr. Er det fersk møkk eller

gammel møkk eller begge deler? Når renhet vurderes, er det viktig å ha dialog med produsenten. Det kan være naturlige årsaker til at dyra er spesielt møkkete akkurat nå. Værforhold må eksempelvis tas med i vurderingen, dersom årsaken til at dyra er møkkete er gjørmete utearealer etter spesielt mye regn.

Oversikter over hygienetrekke på slakteri viser at problemet med møkkete dyr i hovedsak gjelder oppfôringsdyr, som gjerne står på binge. Reinhet på dyra påvirkes av flere faktorer. Dessuten vil det ofte være forskjellige årsaker til møkkete dyr i de ulike oppstallingstypene.

Hus og innredning

Fullspaltebinger: gir generelt risiko for møkkete dyr, da det som regel ikke finnes egen liggeplass for dyra. Dyras renhet vil også være avhengig av dyretetthet, spalteåpning og om det er stor forskjell i størrelse på dyra i bingen. Mange produsenter er opptatt av at spaltebredden blir for liten når de følger regelverket, med møkkete golv som resultat. At ikke spalteplanken kan ha svak buing, slik at fuktighet renner av er også et tema.

Talle: gir reine dyr, men dette forutsetter at talla holdes i god hevd og at nytt strø tilføres regelmessig og i tilstrekkelige mengder.

Løsdrift med liggebåser: Spaltegolv i gangarealet er generelt noe reinere enn heldekkende golv. Det er en del utfordringer med automatiske skrapere, helning på golv og drenering. Rengjøringsroboter er nyttige, både på spaltegolv og heldekkende golv. Dårlig utformede båser (størrelse og utforming) kan føre til at kua skiter langt inne i båsen og legger seg på møkka. Ukomfortable liggebåser kan også føre til at dyra står mer i det møkkete gangarealet og kan dessuten gi spalteliggere. Det er viktig å lære dyr å benytte liggebåser for å unngå spalteliggere.

Båsfjøs: korrekt bruk av kutrener og hensiktsmessige båskskille gir generelt renere dyr.

Stell- og renholdsrutiner

Dersom møkk hopper seg opp og spesielt dersom avføringa i tillegg er løs, gir dette risiko for møkkete dyr. Som med så mye annet; en god røkter kan kompensere for dårlige løsninger, eksempelvis med hyppig manuell skraping/reingjøring. Erfaring viser at der den mekaniske skrapinga fungerer, blant annet i form av mekanisk skrape eller gjødselrobot, blir oppholdsarealet reinere. En stor utfordring i mange løsdriftsfjøs med heldekkende golv i gangarealet, er at skrapene fungerer dårlig, de kjøres for sjeldent eller de stopper på uhensiktsmessige steder.

Det kan være behov for bruk av mer strø i båsen eller å skifte strøtype.

Dyretetthet

Jo flere dyr på et område, jo mer møkk og urin. Og det er lettere at dyra gjør fra seg på hverandre. Store forskjeller i størrelse og alder på dyr i binge er uheldig.

Andre faktorer som påvirker reinheten på dyra

Regelmessig klipping, børsting og vask av dyra er bra for å unngå møkkete dyr. Intensiv føring med stor andel kraftfôr kan gi løsere avføring, som lettere kleber seg til hud og hår. Myse er et eksempel på en fôrtype som gir mer klebrig møkk. Noen dyr har dessuten pels som møkka lettere kleber seg til. Førsøl som tetter spalter kan hindre at møkk blir tråkket ned. Klimaet i fjøset (ventilasjon og luftfuktighet) er en annen faktor. Det er sett at dyr med dårlig hold også gjerne er mer møkkete. Dette kan være forårsaket av sykdom og lav rang. Enkeltdyr kan være spesielt møkkete sammenliknet med resten av besetningen, på grunn av lav rang, dyret er spalteligger, sykdom osv. Dyr som står ute kan bli møkkete ved mye nedbør som gir våte og gjørmete forhold.

Aktuelle tiltak

Her, som ved andre tiltak må tiltakene som foreslås være trygge og forsvarlige for produsent. Eksempelvis skal tiltak som medfører at produsenten må inn i oppfôringsbinger utføres når bingen er tom. Tiltak avhenger naturligvis av oppstallingsform og hvilke dyregrupper det gjelder.

Eksempler på aktuelle tiltak, som ikke alle er aktuelle i alle oppstallingsformer og dyregrupper:

- Holde dyra reine fra de er kalv, det er mer jobb å få bort gammel, tørket møkk
- Bedre renholdsrutiner, eks. skrape oftere, strø mer og hyppigere, spyle for å åpne spalten
- Sikre reingjøring av binger før innsett i oppføringsbesetninger
- Endre plassering av nipler for å hindre vannsøl
- Endre fôrstyrke og type. Kontakte fôringsrådgiver
- Bedre ventilasjon
- Skap gode systemer for rullering/driving og sikre at dyra blir vant til håndtering fra ung alder. Fanghekk?
- Bedre dyreflyt/kutrafikk
- Redusere dyretettheten
- Endre gruppesammensetning slik at det blir jevnere størrelse og alder på dyra og/eller antall dyr
- Klippe, børste eller vaske dyra (klipping av dyr mens de er håndterbare, eks. før innsett om høsten i oppføringsbesetninger)
- Klippe håret på haletupp og jur
- Mekanisk børsting
- Redusere risiko for diaré ved f.eks. parasittbehandling av førsteårsbeitende dyr
- Drenering av gjørmete og våte uteområder. Faste arealer?
- Skape liggeareale, f.eks. med å legge inn mjukt underlag i en del av arealet
- Korrigere bruken av kutrener
- Justere båsseparatorer eller liggebåsinnrangning

Mer langsiktige tiltak, som kan være aktuelle i noen fjøs:

- Sette inn skraprobot
- Endre design på binger – eksempelvis fra helspaltebinger til liggebåser
- Nye liggebåser tilpassa dyra
- Justering av spaltebredde

Fôring og helse

Riktig fôring og god helse er avgjørende for god dyrevelferd. Fôr med dårlig hygienisk kvalitet eller for lite fôr gir helseproblemer, samtidig som helseproblemer kan føre til dårlig fôrutnyttelse (halthet, diaré). Hold, vanntilgang, halthet, sår og skader og kalvesjukdom skal vurderes i denne delen.

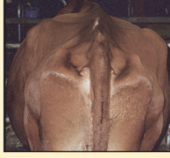
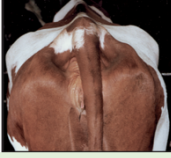
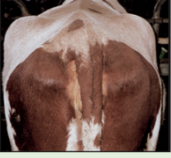
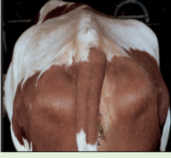
Hold

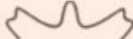
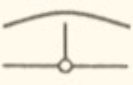
Holdet på dyra kan si noe om de får tilfredsstillende et av sine mest basale behov; tilstrekkelig mengde og kvalitet på fôret. Det er viktig for dyret at det har tilgang på tilstrekkelig mengde fôr, for ikke å gå med sultfølelse store deler av døgnet. Kvaliteten og næringsinnholdet i fôret vil påvirke smakelighet og risiko for å utvikle sykdom (eks ketose, sur vom) og mangelsjukdommer (eks mjølkefeber, rakitt). Ernæringstilstanden til dyret vil påvirke fruktbarhet. Feite dyr vil ha større risiko for kalvingsvansker og mjølkefeber.

Har alle dyr jevnt over rett hold?

1: Ja, tilfredsstillende Så godt som alle dyr ligger innenfor anbefalt (middels) hold, det vil si fra 2,5 til 3,5.
2: Bør forbedres Mer enn 1 av 10 dyr i ei gruppe har enten hold 2 eller hold 4 eller høyere
3: Må utbedres Ekstremt magre dyr i ei eller flere dyregrupper (hold under 2), flere enn enkeltdyr der årsak kan forklares eller dyret/a er utredet og tiltak igangsatt

Mjølkeku

	Holdpoeng 2,0	Holdpoeng 2,5	Holdpoeng 3,0	Holdpoeng 3,5	Holdpoeng 4,0	Holdpoeng 4,5
						
Rygg/ryggtakker	Hver enkelt ryggtakk tydelig	Skarp, utstående rygglinje	Noe avrundet rygglinje	Avrundet rygglinje, rygg-takkene er ikke tydelige	Flat, ingen ryggtakk tydelig	Flat, tydelig fettlag
Området mellom ryggtakker og sidetakker	Tydelig innsunket	Tydelig konkav bue	Lett konkav bue	Svak konkav bue, nesten jevn helling	Nesten flat	Svak konveks bue
Hofteknokker og setebeinsknoke	Utstående og tydelig kantete	Noe utstående og litt kantete	Jevne, ikke kantete	Tildekket med noe fett	Avrundet med fett	Betydelig fettfylde
Halegropa	Framstående knokler, U-formet rom under halerota	Uthulet, men tendens til fettavleiring	Avrundede knokler, grunn halegrop med noe fett- avleiring	Avrundede knokler, grunn halegrop med tydelige fett- avleiring	Avrundet, utfylt med fett. Antydning til vevsfold ved halefeste	Knokler tildekket, gjemt i fett, tydelige vevsfolder

geno	Poeng	Ryggtakker	Området mellom rygg- og sidetakk	Hofteknokke Sittebeinsknoke	Halegrop	
Meget dårlig hold, avmagret	1.00	Hver enkelt ryggtakk tydelig. Sagtakkepreg	Dypt innsunken	Ekstremt skarpe, bare dekket av hud	Svært utstående knokler med dypt V-formet rom under halerota	1.00
	1.25					1.25
	1.50					1.50
	1.75				Framstående knokler U-formet rom under halerota	1.75
Dårlig hold, knokler vises tydelig	2.00	Hver enkelt ryggtakk tydelig	Tydelig innsunken	Utstående, tydelig kantete		2.00
	2.25					2.25
Middels hold	2.50	Skarp, utstående rygglinje		Litt kantete	Tendens til fett avleiring	2.50
	2.75					2.75
	3.00			Jevn	Avrundede knokler, grunn halegrop med tynt fettlag	3.00
	3.25		Lett konkav bue			3.25
	3.50	Avrundet rygglinje, ryggtakke er ikke tydelig		Tildekket		3.50
	3.75		Jevn helling	Avrundet med fett	Avrundet med fett, fettfylning i halegropa	3.75
Feit, knokler tildekket av fett	4.00	Flat, ingen ryggtakk tydelig	Nesten flat			4.00
	4.25					4.25
	4.50				Knokler tildekket, gjemt i fett	4.50
	4.75			Tildekket av fett betydelig fettfylde	Halegropa fylt med fett slik at det dannes vevsfolder	4.75
Svært overfeit	5.00	Tildekket av fett	Avrundet (konveks)			5.00

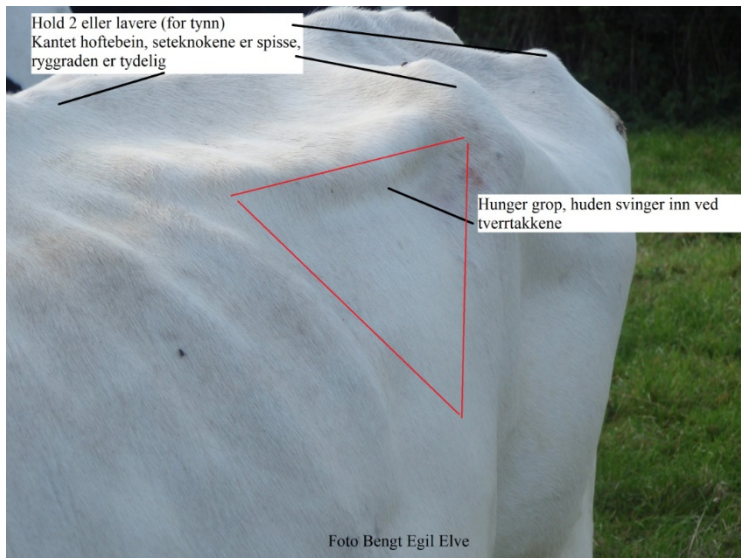
Holdvurderingsplansjen over kan ikke brukes ukritisk på alle raser. For eksempel er Holstein større enn NRF, men mindre kjøttfylt og vil derfor se magrere ut. Generelt høy mjølkeproduksjon hos denne rasen vil også ha innvirkning på holdet.

Ammeku

Ammekyr er generelt bedre kjøttsatt enn mjølkekyr og skal være i bedre hold dersom man bruker samme skala. Ulike raser og rasekombinasjoner gjør også holdvurderingen noe mer krevende enn på mjølkekyr.

Dårlig hold	Middels hold	Godt hold
		
		
3: Kantede og godt synlige hoftebein. Ribbein synes godt. Lår er dårlig muskelsatt. Seteknokler er spisse og ryggrad og tverrtakker tydelige.	1: Ribbein ikke tydelige. Seteknokler og tverrtakker kan synes, men være «avrundet» og ikke «kantete».	2: Mye fett i dogglapp, vanskelig å se konturer av skjelettet.

Kilde: Temahefte «En sikker vei til oppstart med ammeku», Nortura.

Ved hold 2 eller lavere på flere dyr er det behov for å finne årsaker til det dårlige holdet.

Dersom det er tvil om hvilken score som skal settes ved å ta et overblikk over dyregruppa, kjenn på halegropen, hoftekammen, seteknokler og tverrtakker på noen dyr. Andre aktuelle områder å sjekke er fettsetting i dogglapp, på skulder, over ribbein eller i lysken.

Felleskjøpets faktaark kan også være til hjelp:

<https://www.felleskjopet.no/globalassets/landbruk/formel/faktaark/faktaark-antatt-slakteprosent-kviger-2-sider.pdf>

Hvilke delindikatorer og nøkkeltall kan støtte deg

DVI stoffskifte (delindikator som inkluderer slaktevekt, klasse) og slaktevekt, klasse. Resultater fra tidligere holdvurdering eller holdvurderingskamera.

Hvordan vurdere

Med mindre delindikator og/eller slaktedata indikerer at spesielt fokus på dyras hold er påkrevet, er det ikke nødvendig å foreta systematisk holdvurdering av enkeltdyr. Gjør en generell vurdering av holdet på dyra i de enkelte dyregruppene. Er dyra jevnt over i normalt hold, eller er det overvekt av tynne/magre eller feite dyr? Du vil relativt raskt se om noen dyr er spesielt små og/eller magre (spesielt synlige ryggtakker, tydelig utstående hofte- og setebeinsknokler, flere dyr med innsunken hungersgrop). Dersom det ikke er tilgjengelig dokumentasjon fra slakteriet, bør det foretas en rask og overordnet holdvurdering på et utvalg av dyr (ca 20 %) i hver dyregruppe. Grad av vomfylling sier noe om dyra har fått nok å ete siste døgnet.

Aktuelle tiltak

Diskuter mulige årsaker med produsenten. I mange tilfeller vil produsenten ha en formening om årsaker til avvik. Uansett kan man stå overfor en utredningsjobb. Er årsaken at dyra har fått for lite næring, sett i forhold til hva som kreves til vedlikehold og produksjon? Vær oppmerksom på kronisk underfôring på kalv (for lite mjølk før tilstrekkelig opptak av kraftfôr og grovfôr). Brukes mye av energien til å holde varmen? Er det sykdom/halshet som gjør at dyra ikke får i seg nok fôr, eller som gir redusert fôreffektivitet? Er fôret ikke næringsrikt nok (mangler mhp. vitaminer, mineraler, energi, protein).

Dårlig tilgang til fôret kan være en årsak til at lavtrangerte/ynge dyr blir magre. Ved mistanke om dette bør antall eteplasser i forhold til antall dyr vurderes. Store forskjeller i størrelse og alder på dyr i binger kan gi samme resultat.

Parasittproblemer kan gi avmagring. Dyr med langvarig sjukdom kan ha dårlig hold. Det er viktig at slike dyr følges opp og at behandlingsstrategier evalueres. Dyr med sjukdommer med dårlig prognose eller der behandling ikke har ført til ønsket resultat innen en gitt frist, bør avlives (eller nødslaktes dersom det er aktuelt), eks: kroniske klauvlidelser.

I en del tilfeller vil det være behov for en nøyere gjennomgang av årsaksforhold og aktuelle tiltak. Er årsaken fortsatt ikke funnet, etter å ha utelukket åpenbare mangler som årsak til dårlig hold, bør fôringsrådgiver kontaktes.

Eksempler på aktuelle tiltak er:

- Mer mat
- Endre fôringa; rutiner, kvalitet, sammensetning
- Kontakte fôringsrådgiver for råd om fôring
- Sikre én eteplass per dyr
- Sikre mer ensartet gruppesammensetning
- Sikre utredning av bakenforliggende sjukdom som årsak til dårlig hold
- Ta bort gamle og muggete fôrrester

Vanntilgang

Tilstrekkelig tilgang til drikkevann av god kvalitet er en forutsetning for god helse, god dyrevelferd og høy ytelse. Kua trenger minst 3 liter vann for hver liter melk som produseres. Kyr liker å drikke rent, friskt vann. De er sensitive for dårlig vannkvalitet grunnet god luktesans.

Storfe er flokkdyr som i stor grad innretter seg slik at flere dyr utfører samme aktivitet til samme tid. Det må derfor være tilstrekkelig mange drikkepunkter i et fjøs. Dette pga. at dyra kan oppsøke andre drikkekar om det skulle vise seg at et av dem er defekt, forurenset eller opptatt. Det er dessuten viktig at drikkevannsforsyningen i uisolerte fjøs frostsikres.

Ei mjølkeku med ytelse på 30 liter har behov for minst 100 liter vann pr døgn. Kalver på melkefôring bør ha tilgang på 2-3 liter lunka rent vann pr døgn allerede fra og med andre leveuke. En kalv etter avvenning har behov for ca. 10 liter pr døgn. Ei kvige på 12 måneder trenger ca. 20 liter. Ei sinku trenger ca. 35 liter pr dag. For kjøttfe, kan man regne omtrent halvparten av melkekuas behov.

Er det tilstrekkelig vanntilgang til alle dyr?

1: Ja, tilfredsstillende Vannkvalitet, vannkapasitet og antall drikkepunkter er ihht. Forskrift for hold av storfe
2: Bør forbedres Noe skitne vannkar og/eller noe forurenset drikkevann Noe lav vannforsyningskapasitet på enkelte tilgjengelige drikkevannskilder. Vannet er uhensiktsmessig plassert.
3: Må utbedres Dyr uten god nok vanntilgang For få vanningspunkter Lavere vannforsyningskapasitet enn kravene Svært skitne vannkar og/eller tydelig forurenset drikkevann

Hvordan vurdere

Det er tidkrevende å undersøke vanntilgjengelighet og tilførsel for alle drikkepunkter i alle dyregrupper. Hør med produsenten om vannforsyning, antall punkter, rutiner for å sjekke vannforsyning i og reinhold av drikkekar. Vanntilførsel bør sjekkes i noen drikkekar på runden gjennom fjøset. Om vanntilførselen er god nok, blir en litt skjønnsmessig vurdering.

Ha blikk for om hver ku har tilgang på drikkekar og om drikkekarene generelt framstår som hele, rene og ikke er fulle av fôrrester eller tilgriset med møkk. I løsdriftfjøs bør du enkelt kunne få oversikt over antall drikkepunkter (store kar og enkeltstående kar) og vurdere om dette er tilstrekkelig for antall kyr i gruppa. I binger bør du sjekke tilgjengelige drikkekar/nipler. Utilgjengelige drikkekar observeres.

Ved mistanke om dårlig vanntilgang, vurdér: Ser du noen dyr som drikker? Er det noen dyr med innsunkne øyne? Ta evt. hudfoldstesten på noen dyr. Noe dårlig vannforsyning kan gi vage symptomer som økt sykdomsforekomst, dårligere fôrutnyttelse, redusert mjølkeproduksjon osv.

Drikkenippel skal ikke brukes til voksne kyr da vannkapasiteten er for lav.

Det er anbefalt at kalver har tilgang på rent drikkevann fra første leveuke. Det er vist at vann er viktig for utviklingen av vomfunksjonen.

Vanntilgang

Veileder til forskrift om hold av storfe stiller krav til maksimalt 8 kyr pr enkelt-drikkekar eller 10 cm drikkekarkant pr ku for storkar. Dette forutsetter imidlertid at det alltid er tilgang på flere drikkekar samtidig. Hierarkiet i en kuflokk er sterkt, og ei dominant ku kan hindre andre kyr i å drikke. Alle binger BØR ha minst to vannpunkter, slik at lavtrangerte dyr har større mulighet til å drikke uforstyrret, samt at det er en sikkerhet dersom ett av vannpunktene blir satt ut av funksjon eller er forurenset. Sjekk av drikkekar bør inngå i daglig rutine.

Temperert vann fører til større vanninntak.

Vannkapasitet

Tabellen viser anbefalt minimum kapasitet for vanntilførsel fra ulike typer drikkekar.

System	Kapasitet (l/min)
Drikkekar for kyr	5 – 10
Drikkekar for ungdyr	3 – 5
Drikkenipler for ungdyr	2 – 4
Store drikkekar i lausdrift	15 – 25

Vannkvalitet

Vannet skal være av god hygienisk kvalitet. Vann som står over tid vil imidlertid være lite attraktivt for dyra på grunn av algevekst, forurensing med mer. Mindre vannkar med stor utskiftning av vann er noe lettere å holde reine. Uavhengig av type drikkevannsforsyning må man påregne regelmessig manuelt reinhold av drikkekarene for å sikre god hygiene og god smakelighet på vannet.

Plassering

Det er viktig å ha et bevisst forhold til plassering av vannkilde, spesielt i løsdriktfjøs med mjølking. Det bør være god plass rundt drikkevannskilden og vann bør være tilgjengelig etter mjølking og i nærheten av førbrettet.

Vann til kalven

Kalver som har fri tilgang på vann ved siden av melk har et tidligere og større opptak av tørrfôr, større tilvekst, mindre diaré og redusert dødelighet. La derfor kalven få tilgang på friskt vann seinest fra andre leveuke. Tilgang på vann er spesielt viktig med få melkefôringer per dag. Med tilstrekkelig tilgang på væske fungerer kort og godt kalven bedre. For lite væske fører til stress, redusert velferd og økt sjukdomsrisiko. Ved diaré blir væsketapet fort kritisk. De fleste kalver som dør av diaré, dør pga. væskemangel.

Aktuelle tiltak

Aktuelle tiltak rettes mot årsak:

- Ved fravær av drikkepunkt for dyr i binger eller på bås må dette utbedres umiddelbart ved å etablere tilgang på vannforsyning
- Ved for få drikkepunkter eller begrenset drikkeplass pr dyr i drikkekar, må antall drikkepunkter/vannflate per dyr økes.
- Ved lav kapasitet på vannforsyning må det gjøres tiltak for å øke vannforsyningskapasiteten
- Ved dårlig eller mangelfull renhold må renholdsrutiner forbedres
- I uisolerte fjøs må vannforsyning frostsikres

Halthet og klauvpleie

Det å kunne bevege seg uten smerte er avgjørende for god dyrevelferd. Rundt 90 % av alle haltheter er forårsaket av ulike klauvlidelser. Men ha alltid i bakhodet at haltheten kan stamme fra andre deler av beinet og at avvikende gange kan skyldes skade/smerte/sjukdom i nervesystem, bekken, buk og bryst. Avvikende klauvformer som forvokste klauver, for korte klauver/tynne såler, korketrekkerklauver og sakseklauver som ikke håndteres/behandles, vil påvirke dyrets mulighet til å bevege seg og også føre til utvikling av ulike klauvlidelser. Gode klauvskjæringsrutiner forebygger klauvlidelser og gir mulighet til tidlig avdekking og behandling. Derfor anbefales det at alle hunddyr over 18 mnd. og avlsokser undersøkes og beskjæres i klauvboks etter behov, helst av en sertifisert klauvskjærer minst én gang i året. I mange mjølkebesetninger er det behov for klauvskjæring både to og tre ganger i året. Ha i bakhodet at storfe er byttedyr, som så sant det er mulig vil skjule smerte. Når storfe viser smerte, er det virkelig vondt. Dyr bør ikke halte i lengre tid og tydelig halthet skal undersøkes, behandles raskt og effekt evalueres. I noen tilfeller er det kroniske årsaker til halthet eller årsaker med dårlig prognose og dyret bør utrangeres.

Er alle dyra jevnt over haltfrie og har fått nødvendig klauvpleie?

1: Ja, tilfredsstillende

Korrekt klauvform sett ovenfra

Jevnt over kyr som står og går normalt. De tar støtte på alle fire bein og ryggen er flat.

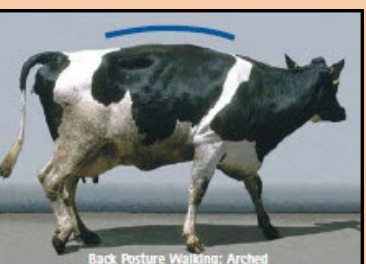
2: Bør forbedres

Mer enn 1 av 10 dyr med noe avvikende klauvform og/eller mer enn 1 av 10 dyr står og går med krum rygg og tar kortere skritt enn normalt.

3: Må utbedres

Mer enn 1 av 10 dyr med tydelig avvikende klauvform og står og går med krum rygg og/eller tydelig halte enkelt dyr som ikke er under behandling.

Korrekt klauvform

Avvikende klauvform

Dersom mer enn ett av ti dyr har følgende grad av avvikende klauvform, må klauvskjærer kontaktes umiddelbart

Kilde

Oversatt fra ZinPro Cooperation etter:

Spencer, D.J.; Hostetler, D.E; Kaneene, J.B. 1997. *Theriogenology*, 47: 1178-1187

Nordisk Klauvatlas

Hvilke delindikatorer og nøkkeltall kan støtte deg

Dyrevelferdsindikator: Delindikator klauv med indikatorbidragene; Antall kyr med smertefull diagnose og hyppighet av klauvskjæring kan gi deg en pekepinn på klauvstatus på gården.

Nøkkeltall: Klauvstatus, klauvsjukdommer

Klauvstatus: er det smittsom klauvsjukdom i besetningen? Er det igangsatt tiltak? Er det tilstrekkelig hyppighet på klauvskjæring utført av helst sertifisert klauvskjærer i besetningen? Er det mye av andre klauvlidelser?

Hvordan vurdere

Dersom DVI og nøkkeltall ikke indikerer at nøyere gjennomgang er påkrevet, kan du nøye deg med å kikke på dyras klauver og rygglinjer/bevegelse mens du går gjennom besetningen. Dersom dataene du hadde tilgjengelig til forberedelse viser grunn til å vurdere nøyere et utvalg av dyr, så gjør du det (vurder da ca. 20 % av dyra i gruppa). Dersom dataene var mangelfulle, bør du også bruke mer tid på å vurdere enkelt dyr.

For å kunne vurdere klauvformer og bevegelse mer nøyere, må dyra ses på nært hold. Ta først et overblikk, deretter gå tettere på. Inspiser gjerne klauvene også til dyr som ligger. Da vil du se ev. ujevnheter i sålen som kan være vanskelige å oppdage på stående dyr.

Har noen av dyra problemer med å reise seg? (jf. spørsmål «Reisebevegelse»).

Båsfjøs: Er det noen dyr som står med krum rygg? Er det noen som avlaster enkeltbein eller deler av ei klauv eller tripper/«danser»? Ser du noen dyr som har problemer med å reise seg.

Løsdriftfjøs: Vurder rygglinjer og halthet. Går dyra forsiktig med korte steg? Beveger dyra seg med hodet opp og ned? Ser du dyr som skli? I noen tilfeller kan det være andre årsaker til at kua går forsiktig med noe krum rygg, for eksempel glatt underlag.

Binge: Ta et overblikk over bingene, framstår de som overfylte? Er det stor forskjell på størrelsen på dyra i bingen? Viser noen av dyra tegn på smerte (se på uttrykk)? Forsøk å skape bevegelse i bingen. Ser du noen som halter eller krummer ryggen?

Husk å vurdere generell klauvform også hos ungdyr inkl. okser og kalver, som ikke undersøkes og beskjæres rutinemessig.

Også her er dialog med bonden viktig, for å høre hvilke rutiner som praktiseres og bevissthet rundt beinhold.

En praktisk utfordring man kan møte på er lange klauver og/eller avvikende klauvformer på oppfôringsdyr som står på golv med liten slitasje. Mjukt liggeunderlag (talle, gummi) gir mindre slitasje på klauvene enn betong, men er langt mer komfortabelt for dyra å ligge og gå på. Vurderingen må derfor balansere ulike hensyn opp mot hverandre. Det kan være aktuelt å slakte enkelt dyr med lange klauver og/eller avvikende klauvformer.

Aktuelle tiltak

Klauvskjæringsrutiner

Ved ikke tilstrekkelig hyppig klauvskjæring, vil tiltak være å etablere rutiner for klauvskjæring.

Klauvskjæring kan dessuten være utført på en uheldig/utilstrekkelig måte. Mye avvikende klauvformer og klauvsjukdom til tross for rutinemessig klauvskjæring kan i noen tilfeller skyldes at den som utfører jobben ikke har tilstrekkelig kunnskap og erfaring eller alternativt ikke tar seg tid til å utføre jobben tilfredsstillende. Ved mistanke om at dette kan være en årsak til problemet, bør dette tas opp med produsenten.

Vurder å undersøke kviger i klauvboks en tid før kalving. På okser med lange klauver kan det være aktuelt å legge inn gummimatter med slipesteiner i deler av gangarealet. Dette må vurderes i samråd med leverandør av slike matter.

Oppstalling

Hardt og ujevnt underlag i gangarealet: Gummi kan legges i utsatte områder eller på hele golvet.

Glatt golv: Gummi kan legges på golvet eller det kan utføres rilling.

Ukomfortable liggebåser: Dette gir kortere liggetider som fører til at kyrne oppholder seg mer ute i det ofte harde og tilgrisede gangarealet.

Tida rundt kalving er risikotid, hvordan står den nykalvede kua oppstallet?

Dårlig hygiene

Dårlig hygiene i gangareal, oppsamlingsplasser, liggebås, på beite vil spesielt vise seg ved mye dermatitt, hornforråtnelse og/eller klauvspalteflegmone. Tiltak som kan kompensere noe er spyling (manuell eller automatisk) med vann og desinfeksjon

Fôringsrelaterte årsaker

Intensiv fôring med mye lettfordøyelige karbohydrater (stor andel kraftfôr, brødmatt osv.) gir risiko for hornvekst-relaterte klauvlidelser. Slik fôring kan også gi bløt avføring som gir økt risiko for

infeksiøse/smittsomme klauvsjukdommer. Mangler på noen vitaminer og mineraler kan dessuten gi dårligere hornkvalitet.

Smitte

Innkjøp av dyr gir alltid en viss risiko for å dra inn smittsomme sjukdommer. Det er derfor svært viktig å iallfall kreve dokumentasjon ved innkjøp av dyr (klauvspalteflegmone og digital dermatitt). Dvs. rutinemessig klauvskjæring og fravær av smittsomme klauvsjukdommer, altså grønn klauvstatus (med visse unntak)

Gener (eks: korketrekkerklauv)

Vurder å utrangere dyr med uttalt korketrekker klauv. Vurder hvilke dyr som skal avles videre på.

Skader

Disse kan skyldes skader på innredning eller i gangareal som ikke er utbedret eller herjing.

Aktuelle tiltak avhengig av årsak:

- Klauvskjæring av alle voksne hundyr, helst av sertifisert klauvskjærer
- Sikre klauvskjæringsrutiner ihht. anbefalingene
- Sikre at lokalbehandling av klauvsjukdommer er god nok
- Sikre behandling av enkeltdyr mellom de rutinemessige beskjæringene
- Hyppigere skraping, mer og hyppigere strø
- Utbedre liggebåsene
- Innkjøp av skraperobot
- Vask og desinfeksjon av klauver
- Legge gummi i gangarealet
- Utbedre skader i innredning og på golv
- Utbedring av beiteforhold
- Forbedre rutiner for smittevern f.eks. ved innkjøp av dyr
- Endre fôringa, kontakt fôringsrådgiver
- Legge mer vekt på klauvhelse i avlen

Sår og skader

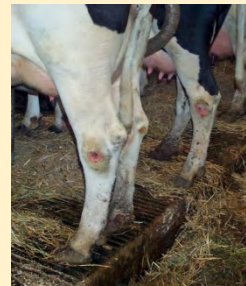
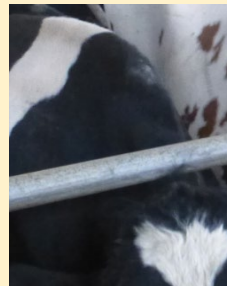
Dersom det er mye sår, hevelser og håravskrap på dyra, sier dette noe om at innredningen i fjøset ikke er optimal for dyra. Blankt metall er ett tegn på at dyra berører disse områdene mye. Sår, håravfall og hevelser kan forårsakes av skader på innredning eller golv, utstående skruer, skarpe kanter, skrapere som er uheldig utformet, liggebåser med uheldig underlag, og uheldig utformet liggebås, nakkebom og annen innredning. Tynne dyr får lettere «liggesår», og dyr som har stått lenge inne har en økt forekomst av sår og håravfall. Jaging og slåssing kan vise seg i form av sår og hevelser, ikke nødvendigvis på steder der man finner de oftest ved uheldig utformet innredning og underlag.

Er alle dyr jevnt over fri for sår og hevelser?

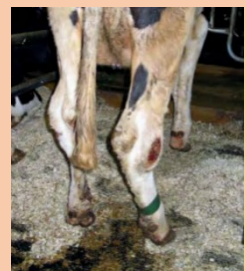
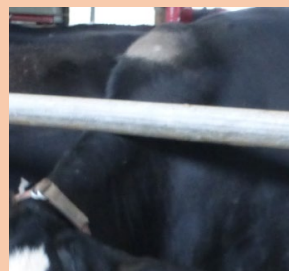
1: Ja, tilfredsstillende
Ingen sår eller hevelser eller få dyr med små hårløse områder/hevelser/sår.

2: Bør forbedres
> 1 av 10 med betydelige hevelser og/eller sår.
>1 av 5 dyr med små hevelser/sår.

3: Må utbedres
> 1 av 5 dyr har betydelige hevelser og/eller sår.
Enkeltdyr med alvorlige hevelser og/eller sår med dyptgående infeksjon, som ikke er under behandling.

Kilde bilder: Nordisk Klauvatlas, Kubyggprosjektet

Hvordan vurdere

Sår og hevelser på hase, nakke eller andre deler på kroppen, er aktuelt å vurdere når du går gjennom fjøset, sammen med reinhet, bevegelse/stilling, klauvform og hold. Vurder om det gjelder noen få enkeltdyr, er flere dyr med relativt milde sår og hevelser eller om store deler av besetningen har betydelige hevelser og/eller sår. Ser du mye blankt metall? Hvordan er liggeunderlag og strøkvalitet?

Se etter typiske gjengangere av sår i samme høyde, samme sted etc. og vurder årsak. Eksempelvis en skarp kant i innredning på vei ut av melkerobot som gir sår på samtlige dyr. Se etter blankt metall i fjøset, som tyder på at dyra kolliderer/støter borti innredningen.

Aktuelle tiltak

Sår og hevelser på hase og framkne er dessverre relativt vanlig hos dyr med bås/liggebås og det kan være utfordrende å finne gode og praktiske løsninger. Aktuelle årsaker til sår, skader og hevelser, spesielt på framkne og has, kan finnes i type liggeunderlag. Vurder hardhet/ruhet og type strø. Grov og skarp strø kan gi skader. Sparsomt med grov strø kan være verre enn ingen strø mhp. haseskader. Dårlig klauvhelse kan påvirke reise-leggebevegelsen og gi økt risiko for haseskader. For korte liggebåser eller at liggebåsene er for trange vil vanskeliggjøre reise-leggebevegelsen og gi økt risiko for skader. Kuler på ryggen kan oppstå etter stadig press mot nakkebom i liggebåsen, men hevelse, sår og håravskrap på nakke er som regel et resultat av at dyra presser mot nakkebom når de eter, både i båsfjøs og på løsdrift.

Spørsmålet bør ses i sammenheng med spørsmål om klauvform og halthet, hold og reisebevegelse. Ligger årsaken her?

Aktuelle tiltak kan være:

- Endre strøtype
- Mer strø
- Mjukere liggeunderlag
- Fôre oftere/skyve inntil fôr oftere
- Fjerne/avrunde skarpe kanter
- Utbedre skader på golv og innredning
- Flytte innredning (anbefalte mål: Hus for storfe)
- Anbefale fleksible løsninger som kjetting, stropper, rør (sideskiller liggebås, nakkebom ++)
- «Framoverlent» fôrhekk eller «løfte» nakkebom på fôrhekken
- Dersom skader er et resultat av jaging og slåssing, endre gruppesammensetning eller ta ut spesielt uroskapende dyr

I noen tilfeller vil djupstrø i liggebåsen eller vannmadrasser være aktuelt som et langsiktig tiltak. Ute på beite vil tilstanden normalt bedres.

Klinisk sjukdom – kalv

Det er viktig å ha fokus på en god start. Med gode kalvingsrutiner- og fasiliteter, tidlig og tilstrekkelige mengder råmjølk, gode fôringsrutiner, god hygiene på oppstallingsplass og god overvåkning av kalvene har man kommet langt.

Er alle kalvene jevnt over fri for kliniske tegn på sjukdom?

1: Ja, tilfredsstillende Alle er fri for tydelige tegn på sjukdom eller er under behandling/utredning pga sjukdom.
2: Bør forbedres Enkelte kalver har milde kliniske tegn på sjukdom.
3: Må utbedres Flere kalver har kliniske tegn på sjukdom eller enkelt dyr har alvorlige tegn på sjukdom uten å være under behandling/utredning.
4: Ikke relevant Der det ikke er dyr under 6 måneder velges «ikke relevant»

Hvilke delindikatorer og nøkkeltall kan støtte deg.

DVI delindikator kalv: Dødelighet, sjukdomsbehandlinger og avhorning. Dersom det er mye sjukdomsbehandlinger, hvilke sjukdommer behandles? Vær oppmerksom på at lite/ingen behandling kan være et tegn på underbehandling eller underrapportering. Spør bonden om dette der det er mistanke om dette. Er avhorningene utført i rett tid?

Hvordan vurdere

Gjør en rask visuell vurdering av alle kalver. Er kalvene interesserte, har glansfull pels og godt hold? Dersom kalvene framstår som sunne, friske og fine i pelsen, samt i normalt hold med normal tilvekst er det ikke nødvendig med grundigere undersøkelser. Utvikling av muskelmasse over ryggen og pelskvalitet er en god indikasjon på om kalven vokser og utvikler seg normalt. Er du i tvil, kjenn på kalvene og ta brystmål eller vei noen kalver.

Legg også merke til eventuelle hengende ører, innsunkne øyne, neseflod, tilgrisede bakparter, «diaré-lukt», navlebetennelse, dårlig tilvekst, bustete og matt hårlag, om kalvene har sid buk eller er oppblåst. Dersom det er sjuke og utrivelige kalver, er god dialog med produsenten viktig. Er kalvene under utredning eller behandling (jf. DVI/nøkkeltall)?

Aktuelle tiltak

De vanligste sjukdommene på kalv som blir registrert av veterinær er luftveisinfeksjoner, diaré, leddbetennelser og navlebetennelser. Indigestioner er relativt vanlig og vil ofte vise seg som diaré, dårlig matlyst og utrivelighet. Tiltak avhenger av hva som avdekkes. Kalvene kan trenge umiddelbar behandling og/eller det er behov for ytterligere utredning for å finne årsak og forebyggende tiltak.

Aktuelle tiltak:

- Bedre rutiner rundt kalving (se eget spørsmål)
- Bedre rutiner for råmjølkstildeling (tidspunkt, mengde, kvalitet, ammekalv: suger kalven?)
- Bedre rutiner for fôringsoverganger

- Bedre rutiner for fôrtildeling (hygiene ved mjølketildeling, mengde og kvalitet på mjølk, blir mjølke-erstatning blandet på rett måte, tilgang på grovfôr og kraftfôr fra 1. leveuke), fjernes gamle fôrrester og reingjøres fôringsutstyr tilstrekkelig)
- Bedre rutiner for reingjøring og strøing i kalvebokser, -binger og kalvegjømme
- Mer hensiktsmessige gruppesammensetninger (maks 8 stk. per gruppe og ikke mer enn 3-4 uker i aldersforskjell)
- Behandle sjuke kalver

Se også TINEs brosjyre [Godt kalveoppdrett](#)

Rutiner og andre forhold

Her er det viktig med god dialog mellom produsent og veterinær. En viktig presisering når det gjelder disse spørsmålene, er at veterinær besvarer på grunnlag av en kombinasjon av besiktigelse av fasiliteter og intervju av produsent. Produsenten har ansvar for at dialogen og svarene gir et riktig bilde av virkeligheten. Rutiner for beite/lufting, kalvingsrutiner, og rutiner for håndtering av sjuke og skadde dyr vurderes. Det vil også være mulighet til å notere andre forhold som vurderes som ikke gode nok. I tillegg skal veterinær dokumentere tiltak eller rutiner som anses å bedre dyrevelferden utover det som kreves i forskriften.

Beite/lufting

I dag registreres beitetid i KSL, men kvaliteten på beite og rutinene ved beiteholdet blir ikke registrert. Generelt er beite positivt for dyrevelferden, men det er avhengig av god beitedrift. Fri bevegelse utendørs og helst med tilgang på friskt beitegras gir mulighet for naturlig ete- og hvileadferd. Økt bevegelse gjør kroppen mer robust. Beite kan også føre til bedre klauvhelse på grunn av tørrere, reinere og mjukere underlag. Det generelle smittepresset utendørs er også lavere enn inne på grunn av større avstand mellom dyrene og ubegrenset tilgang på frisk luft. Dyra vil også ha mulighet til å gruppere seg etter rangorden og unngå negative interaksjoner, som igjen gir økt trivsel.

Er det gode rutiner for utendørs mosjon?

1: Ja, tilfredsstillende Alle dyr, unntatt ukastrerte okser >6 mnd., er på beite/luftes ute hver dag i 8 uker. I båsfjøs blir det krav om beite/lufting 12-16 uker f.o.m. 2024.
2: Bør forbedres Dyra er på beite/i luftegård ihht. forskrift, men det er noe forbedringsmuligheter mht. beite/luftefasiliteter.
3: Må utbedres Dyra er ikke på beite/i luftegård ihht. forskrift eller beite/luftegård har uakseptabel kvalitet.
4: Ikke relevant Dersom besetningen kun har ukastrerte okser over 6 mnd., er det ikke krav om lufting eller beite. Alle dyr godt av å komme seg ut og få større plass.

Hvordan vurdere

Spør produsenten om beiterutiner og ta gjerne en rask kikk. Hvilke dyregrupper beiter? Hvor gamle er kalvene når de slippes på beite første gang? Hvor lang er vanligvis beiteperioden? Hvordan er beitet/luftegården utformet? Areal? Beskaffenhet? Er beitet ryddig og uten rester av piggtråd?

Utfordringer på beite kan eksempelvis være store parasittproblemer som fører til nedsatt tilvekst, sen innkalving, og i verste fall mer sykdom og økt dødelighet. Dette utslaget vil være størst hos 1. laktasjonskyr eller kviger, og et resultat kan bli redusert ytelse. Varmestress er på verdensbasis en av de viktigste stressfaktorer hos kyr i produksjon, det er derfor viktig med vanntilgang og mulighet for skygge. Erfaringen er at varmessstress, insektsplage og tilgrisede jur gir høyere celletall og mer mastitt. Dersom dyra blir stående i gjørme er også huden i klauvspalten lettere gjennomtrengelig for skarpe gjenstander, noe som kan bane vei for infeksjoner og resultere i smertefulle klauvlidelser. Dersom det ikke er tilgang til egnede og tilstrekkelig tråkkfaste grasarealer, eller at det er opptrekkede driveganger, kan det fort oppstå problemer. Fellesbeite på sommeren kan være en fin måte å utnytte ressursene på, men da er det viktig å være bevisst på smittestatus til de andre besetningene, som kan være en stor risikofaktor. Om beite har ubalanse i pH eller høye kaliumverdier, eventuelt lite opptak av magnesium, vil beite kunne gi graskrampe. Det er også større risiko for planteforgiftning og forgiftning fra eksempelvis blybatterier på beite.

Aktuelle tiltak

Årsaker til score 2 og 3 er nevnt over i tabellen. Aktuelle tiltak avhenger av hva som kommer fram i intervju med produsenten og bør være i fokus til neste beitesesong.

Kutrener

Kutrener er et hjelpemiddel for å forhindre møkkete dyr, men den kan også forårsake ubehag for dyra og reduserer bevegelsesfriheten noe. Derfor er det begrensninger til bruk av kutrener på enkelte dyregrupper, spenning og når den blir brukt. Kutrener er tillatt å bruke kun på melkeproduserende kyr, men ikke over sjuke og brunstige dyr, og i tida rundt kalving.

Er det gode rutiner for bruk av kutrener?

1: Tilfredsstillende rutiner Rett innstilt og brukt på dyregrupper der det er tillatt
2: Bør forbedres Feilmontering og/eller defekter av mindre grad
3: Må utbedres Feilmontering og/eller defekter som kan skade dyra Brukt på andre dyregrupper enn kyr i mjølkeproduksjon, kyr som nettopp har kalvet, syke, skadde, særlig urolige eller synlig brunstige kyr
4: Ikke relevant Har ikke kutrener

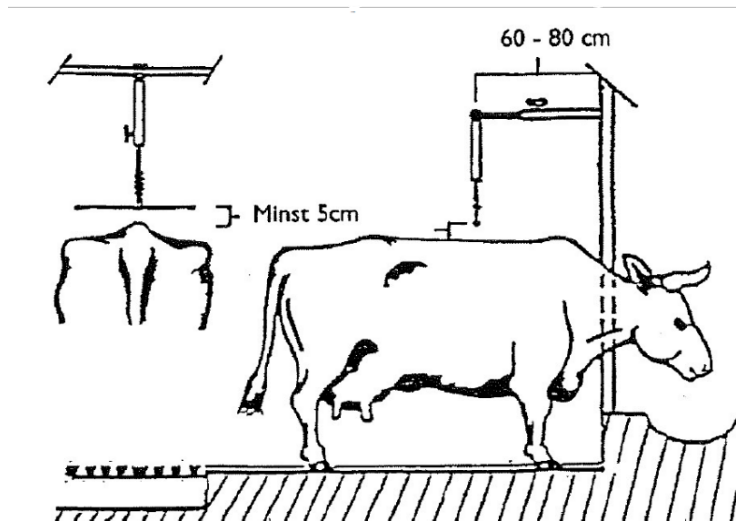
Hvilke DVI delindikatorer og nøkkeltall støtte deg

Hygienetrekking på slakt

Hvordan vurdere

Veterinær må ta et overblikk på montering av kutrener og hvilke dyregrupper det brukes på. Spør produsenten om rutiner for bruk av kutrener og ev. kjennskap til forskriften og de begrensninger den medfører.

Kutrener skal monteres minimum 5 cm over ryggen på ei ku som eter og 60 – 80 cm bak båsfronten. Kutreneren skal tilpasses hvert individ slik at den ikke er til unødig plage. Bommen skal henge i stabil, horisontal stilling og skal ikke kunne sige eller falle ned. Justering og fjerning fra enkelt dyr skal kunne gjøres uten bruk av verktøy. Alle bommene på en rekke skal kunne heves samtidig på en enkel måte. Det bør henge oppslag med informasjon om korrekt bruk av kutreneren på lett synlig sted i oppholdsrommet.

Aktuelle tiltak

- Reparere defekter og/eller sikre korrekt montering
- Flytte dyr
- Fjerne kutrener
- Ha dialog om kutreners begrensninger ihht. forskrift om hold av storfe

Omsorg ved kalving, sykdom og skader

Tida rundt kalving er ei sårbar tid for både den kalvende kua og den nyfødte kalven. I naturlig tilstand vil kua isolere seg fra flokken ei stund før fødsel. Det er viktig for kua å få kalve i rolige, reine, tørre omgivelser med mjukt underlag og uten forstyrrelser. Noen større besetninger har et eget kalvingsområde som kyr som snart skal kalve flyttes til noen dager/uker før kalving. I mindre besetninger er det vanskelig å flytte flere kyr samtidig, og kyr som flyttes alene blir gjerne stresset. Derfor bør enkeltkyr flyttes først ved de første tegn på kalving. Kua bør om mulig få stå i kalvingsområdet/bingen noen dager etter kalving.

Sjuke og skadde dyr kan ha behov for å bli tatt ut av flokken for behandling/rekonvalesens. Produsenten bør ha fasiliteter og rutiner for dette. For å sikre best mulig dyrevelferd og opprettholdelse av produksjon, er det dessuten viktig å ha gode rutiner for overvåkning av dyra og kontakt med veterinær og klauvskjærer. Mange sykdommer kan bli kroniske dersom man venter for lenge med å sikre korrekt behandling (eks. bakterielle luftveisinfeksjoner, indigestioner og klauvsykdommer).

Er det gode rutiner for håndtering av kalvende kyr og nyfødt kalv?

1: Ja, tilfredsstillende Det er minst én kalvingsbinge per 25 kyr i løsdriftfjøs og båsfjøs (f.o.m. 2024). Det er bevisst bruk av rein og ryddig bing med mjukt underlag.
2: Bør forbedres Det er noe mangelfulle rutiner for overvåkning, noe manglende renhold eller utilfredsstillende fasiliteter
3: Må utbedres Manglende kalvingsbinge, ikke bevisste rutiner
4: Ikke relevant Det er ikke kalvinger i besetningen

Hvilke DVI delindikatorer og nøkkeltall kan støtte deg

DVI delindikator kalv – behandling og kalvedødelighet

DVI delindikator klauv og stoffskifte

Hvordan vurdere

Vurderingen gjøres som en kombinasjon av besiktigelse av fasiliteter og intervju med produsent. Stress og dårlig oppfølging i tida rundt kalving kan føre til sykdom hos kua. Derfor er det nyttig å spørre produsenten om rutiner for det som skjer rundt kalvingstidspunktet og ikke bare tilgjengeligheten og bruken av kalvingsbingen. Spør om rutiner rundt kalving (hva gjør produsenten når kalvingsdato nærmer seg, har produsenten rutiner for overvåkning og ev. inngripen ved kalvinger, hvor mange kalvinger per år skjer i løsdrifta, håndtering av nyfødt kalv inkl. råmjølk, spraying av navle, tas kalven fra med en gang eller går den noe med mor, er rein og tørr kalvebinge alltid klar, hvordan er rutiner for reingjøring av kalvingsbinge, tilbud om fôr og vann til kua, gis det forebygging mot mjølkefeber).

Vær oppmerksom på at det kan være stressende for ei ku å settes alene i bing, særlig om bingen er langt unna andre dyr.

Dersom all kalving foregår utendørs, bør det ikke legges vekt på om det er tilstrekkelige fasiliteter innendørs i vurderingen.

Aktuelle tiltak

Score 2 settes ved forhold der veterinær anser forbedringspotensialet for betydelig, mhp. produsentens rutiner og det som tilbys ku og kalv før, under og etter kalving. Årsaker til score 3 er beskrevet over, altså forhold som ikke tilfredsstillende forskriftskravene. Tiltak retter seg mot disse årsakene.

Er det gode rutiner for håndtering av dyr som trenger spesiell oppfølging (sjuke og skadde dyr)?

1: Ja, tilfredsstillende Det er krav om én sjukebinge per 25 kyr i løsdriftfjøs, samt bevisste rutiner for ivaretagelse og behandling av sjuke og skadde dyr. Sjukebingen er rein og ryddig.
2: Bør forbedres Det er noe mangelfulle rutiner for å avdekke og ivareta sjuke og skadde dyr, noe manglende renhold og/eller utilfredsstillende fasiliteter
3: Må utbedres Manglende sjukebinge i løsdriftsfjøs, ikke bevisste rutiner

Hvordan vurdere

Vurderingen gjøres som en kombinasjon av besiktigelse av fasiliteter og intervju med produsent om rutiner. Hvilke rutiner har produsenten for å oppdage og ved behov isolere dyr som trenger behandling, gis det mulighet for rekonvalesens i eget område?

Aktuelle tiltak

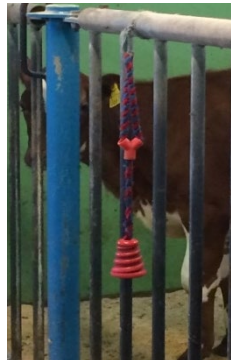
Score 2 settes ved forhold der veterinær anser forbedringspotensialet for betydelig, mhp. produsentens rutiner for å følge opp sjuke og skadde dyr. Årsaker til score 3 er beskrevet over, altså forhold som ikke tilfredsstillende forskriften. Tiltak retter seg mot disse årsakene.

Ekstra tiltak

Alle ekstra tiltak som produsenten gjør for å bedre trivselen til dyra skal dokumenteres her. Det finnes mange ulike miljøberikelser eller tiltak som kan gjøres for at dyra skal få økte muligheter til å tilfredsstille atferdsbehov. Med ekstra tiltak menes tiltak utover det som er forskriftsfestet.

Er det gjort ekstra tiltak for å bedre dyrevelferden i besetningen?

1: Ja
2: Nei

Hvordan vurdere

Veterinær skal se seg om etter ekstra miljøberikelser og andre tiltak som er gjort for å bedre trivselen i fjøset. Produsenten forteller om eventuelle ekstra tiltak som er gjort. Dersom det ikke er gjort noe utover kravene i forskriftene krysser du «2: Nei», uten at det vil få noen videre konsekvenser.

Det finnes mange tiltak som kan gjøres for å bedre dyrevelferden og vi har ramset opp noen eksempler nedenfor. Dersom du ønsker å notere noe som ikke er lagt inn som et alternativ, velger du «annet» og skriver en kort kommentar i kommentarfeltet.

Eksempler på ekstra tiltak:

- Kløbørste/koster
- Regelmessig manuell børsting/vasking/klipping
- Utvidet beiteperiode
- Regelmessig lufting
- Okser på beite
- Mer komfortabelt liggeunderlag enn kravet
- Mer komfortabelt underlag i gangarealet enn kravet
- Ekstra areal
- Stasjonær klauvboks
- Parvis/gruppe oppstalling av kalv fra tidlig alder
- Narrespener
- Leker eller annen form for aktivisering
- Kameraovervåkning
- Ku/kalv samvær
- Annet. Spesifiser.

Andre forhold

Dette spørsmålet er tatt inn for å kunne avdekke forhold som ikke er kommet inn under andre spørsmål. Et eksempel kan være andre forhold ved miljøet til dyra, for eksempel dårlig luftkvalitet, ugunstig temperatur, lyssetting og støy.

Er det identifisert andre forhold som påvirker dyrevelferden negativt?

1: Nei
2: Bør forbedres Det er identifisert andre forhold som bør forbedres
3: Må utbedres Det identifisert andre uakseptable forhold

Smittevern

Smittevern er viktig da det bidrar til å beskytte besetningen mot sykdom. Frihet fra sykdom og ubehag er et av basalbehovene for både mennesker og dyr. Godt smittevern ved persontrafikk og livdyrhandel er de sikreste tiltakene for å begrense risikoen for å få inn smittsom sykdom i egen besetning.

Fra 2018 er det krav om smittevernplan og årlig oppdatering av denne. Det åpner for dialog rundt temaet smittevern. Smitteverndelen av DVP-besøket benyttes til å kategorisere Helsestørfe besetninger og fører ikke til avvik i DVP.

Persontrafikk

For å begrense smittefaren inn i og ut av besetningen, skal inngangspartiet til husdyrrom være utstyrt med smittesluse. Det er ingen fasitsvar for hvordan ei smittesluse skal se ut. Hvor og hvordan en smittesluse kan være utformet er avhengig av praktiske forhold og produksjonsform. Det viktige er at den fungerer i praksis.

I dyrehold med adskilte husdyrrom eller bygninger med dyr, bør hvert husdyrrom eller bygning ha egen sluse. Det vil hjelpe å begrense konsekvensene dersom det skulle komme sykdom inn i besetningen. I enkelte gamle fjøs kan det være vanskelig å etablere ei god smittesluse i samme bygning som der dyra oppholder seg. Det må da vurderes om slusa kan være i f.eks. en garasje, et verksted, en kjeller eller en annen bygning på gården. Dette vil føre til at deler av uteområdet blir definert som ren sone (dyresone). Vær oppmerksom på at dette er krevende for produsent å få til å fungere i praksis.

Smitteslusen skal utgjøre et tydelig skille mellom husdyrrommet/husdyrsonen og gården ellers. Det optimale er at smitteslusen utgjør et eget rom der det er klart skille mellom sonene. Praktiske forhold tilsier likevel at slusen også kan være et avgrenset og merket areal uten å være et eget rom i bygningen. Slusen skal helst være i umiddelbar tilknytning til inngangen til husdyrrommet/-sonen med mindre dyrene går på utegang året rundt.

I dyrehold med enkle dyrerom og utegang må slusa plasseres slik at den er lett tilgjengelig, og der den gir best beskyttelse mot smittespredning. Det skal være tilgang til et egnet sted hvor personell kan skifte klær, vaske seg og rengjøre utstyr. Det skal være innlagt varmt og kaldt vann. Bruk av beite i perioder regnes ikke som utegang.

Dyretransport-, tankbilsjåfører og lignende skal i prinsippet ikke inn i husdyrrommet. Dersom vedkommende må inn i husdyrrommet, skal smitteslusen benyttes. Tankbilsjåfør skal ha adgang til melkerom og melketank på en måte som er smittemessig forsvarlig.

Denne indikatoren skal kun scores med 1 eller 2 i versjon 1 av DVP. Det betyr at det i første omgang ikke kan settes avvik som gir grunnlag for trekk. Dette spørsmålet vil kun ha praktisk betydning for Helsestørfe-besetninger. I andre besetninger er spørsmålet med for å gi økt bevissthet rundt smittevern.

Er det funksjonell smittesluse for persontrafikk?

1: Ja, tilfredsstillende

Fysisk skille mellom rein og urein sone. Sko skiftes ved passering av slusa og det er egne, egnede rene klær og fottøy for besøkende. Det er tilgang på varmt og kaldt vann, såpe og tørkepapir. Det er plass til å sette utstyr i smitteslusa. Slusa har tilfredsstillende orden og renhold.

2: Bør forbedres

Mangelfull eller totalt fravær av fungerende smittesluse og smittevernsrutiner. Det er ikke fysisk skille mellom ren og uren sone. Ikke tilgang på egnet bekledning/sko. Forholdene legger ikke til rette for god hygiene for personell og utstyr, ved mulighet for vask og såpe/desinfeksjon. Kvalifiserer ikke til Helsestørfe.

Hvordan vurdere

Produsenten beskriver rutiner for bruk av smitteslusa. I fellesskap vurderes rutiner og smittesluse, og om det er gode løsninger og om den fungerer i praksis. Det er også viktig at det gjøres en vurdering om smitteslusen inneholder alle de viktigste elementene som er beskrevet nærmere under.

Aktuelle tiltak

Enkle, men effektive løsninger har størst sjanse for å bli gjennomført og er mindre tid/ressurskrevende.

- Smittesluse bør etableres
- Skille mellom ren og uren sone bør etableres
- Orden og renhet i smittesluse bør forbedres
- Egnet klær og fottøy for å ivareta smittevernet bør anskaffes
- Vaskeplass for personell og/eller utstyr bør etableres med tilgang på kaldt/varmt vann.

Fysisk skille

Dette er det viktigste elementet i ei smittesluse. Det bør være et fastmontert fysisk hinder som skiller mellom sonene. Det er en fordel om dette går ned til gulvet. Et tapeskille på gulvet er ikke å anbefale. Et fysisk hinder kan bestå av en vannfast finerplate eller tilsvarende bildet. Det er funksjonelt å ha golvrister på begge sider av hinderet, hvor en kan stå i sokker. Uren sone skal være stor nok til å ta av og på seg fottøy og yttertøy (se bilder). Smitteslusa skal til enhver tid være ryddig og godt rengjort, både ren- og uren sone.

Foto: Line Bredli-Kraemer

Egen eller felles inngang for gårdens personell og besøkende

Gårdens personell må enten ha egen inngang eller bruke smitteslusa konsekvent. Hvis de bruker egen inngang må persontrafikken i denne være tydelig adskilt fra persontrafikken med besøkende som benytter slusa, inntil en kommer inn i ren sone. Dette er viktig for å unngå kryssende personbevegelser i uren sone. Gjødselester og annet smittefarlig avfall fra besetningen, skal ikke finnes i arealet der besøkende parkerer og går inn i bygningen. Det sikreste er at også gårdens eget personell skifter i smitteslusa.

Her er inngang smittesluse døra lengst bort og inngang for gårdens personell nærmest. Det medfører mye kryssende trafikk med gårdens personell og er uheldig.

Egne, rene klær og fottøy for besøkende

Egnede klær er rein gummi-/nylonfrakk, eller bomullsfrakk som når ned til under støvlekant, eller kjeledresser. Egned fottøy er gummistøvler med vernetå, som er rene innvendig og utvendig. Det bør finnes støvler i ulike størrelser tilpasset behovet til de som rutinemessig er på besøk. Støvlene bør stå i varmt rom eller på varmerist. Støvlene må kunne nås fra soneskillet. Engangs overtrekksutstyr er et dårlig alternativ for dem som skal jobbe i besetningen, men er et alternativ for grupper av besøkende og ved smittsom sykdom i besetningen.

Varmt og kaldt vann, såpe, tørkepapir og plass til å sette utstyr i smitteslusa

Holdforskriften krever at det skal være vaskeplass med varmt og kaldt vann og mulighet for støvlevask. På vaskeplass skal det alltid finnes såpe, tørkepapir og egnet hånddesinfeksjonsmiddel. Vaskeplassen skal ligge i besetningens rene sone, i nærheten av smitteslusa. Hvis det ikke er mulighet for å vaske hender i uren sone, skal det være mulighet for hånddesinfeksjon og papir i dette området.

Det skal være mulig å sette fra seg utstyr som koffert etc. i smitteslusa. Det enkleste er en benk/hylle som står i skillet mellom sonene. I smitteslusas rene sone bør det finnes en vaskbar kurv eller lignende for å ta med seg utstyr inn i besetningen.

Inn- og utlasting av dyr

For at inn- og utlasting av dyr skal kunne foregå på en forsvarlig måte, av hensyn til både smittevern og dyrevelferd, skal det være etablert et egnet sted for dette. Et egnet sted kan være rampe eller inn-/utlastingsrom hvor dyrebilen kan kjøre inntil, slik at dyrene lett kan føres inn i eller ut av dyrebilen uten at sjåføren eller annet transportpersonell må inn i selve husdyrrommet. Av bygningsmessige eller praktiske årsaker er ikke alltid rampe eller eget rom gjennomførbart, da kan en dyrehenger være en enkel og smittesikker løsning. Et slikt inn- og utlastingssted bør ha sklisikkert underlag og sidevegger slik at dyrene ikke kan falle eller hoppe utenfor og skade seg. Inn- og utlastingssted og eventuelle binger eller rom for oppstalling av dyr som skal hentes, må være egnet for godt renhold. Dyr som er trygge og komfortable med å drives ut til dyrebilen har det best, og produsenten kan klare drivinga aleine uten at dyrebilsjåføren behøver gå inn i dyrerommet. Dersom dyrebilsjåfør må inn i husdyrrommet, skal smitteslusen benyttes.

Denne indikatoren skal kun scores med 1 eller 2 i versjon 1 av DVP, det betyr at det i første omgang ikke kan settes avvik som gir grunnlag for trekk. Spørsmålet vil kun ha praktisk betydning for

Helsestorfe-besetninger. I andre besetninger er spørsmålet med for å gi økt bevissthet rundt smittevern, også når dyr skal til slakt.

Er det tilfredsstillende smittevern ved inn- og utlasting av dyr?

1: Ja, tilfredsstillende

Det er tydelig definert rein og urein sone. Sjåføren er ikke inne i rein sone og besetningens personell går ikke inn i fjøset igjen etter å ha vært på bilen, uten å gå gjennom smitteslusa. Det er sikret at dyr ikke kan returnere fra dyrebil til fjøset. Møkk- og strørester uskadeliggjøres.

2: Bør forbedres

Mangelfulle forhold som ikke definert rein og urein sone, ikke rutiner for uskadeliggjøring av møkk- og strørester, sjåfør må jevnlig inn i rein sone for å bistå produsent i utlasting av dyr, produsent benytter ikke smittesluse etter å ha vært i urein sone, dyr kan returnere til rein sone, mangelfulle rutiner på inn- og utlasting av dyr. Forholdene tilfredsstiller ikke krav som settes til Helsestorfe besetninger.

Hvordan vurdere

Be produsenten gi en kort forklaring på rutinene ved inn og utlasting av dyr. Må dyrebilsjåfør bistå produsenten med å få dyrene ut av driftsbygning? Observer fasilitetene og vurder i fellesskap hvorvidt rutinene fungerer i praksis med tanke på smittevern.

Aktuelle tiltak

Ved total mangel på utlastingsfasiliteter bør veterinær hjelpe produsent med en plan for å få på plass dette og gode smittevernsrutiner. Enkle, men effektive løsninger har størst sjanse for å bli gjennomført og er mindre tid/ressurskrevende.

- Smittesluse for utlasting bør etableres
- Skille mellom ren og uren sone bør etableres
- Egnete klær og fottøy bør anskaffes
- Rutiner for uskadeliggjøring av møkk- og strørester må etableres
- Praktiske løsninger for å forhindre at dyr kan returnere til husdyrrom må etableres
- Bygningsmessige forhold bør utbedres, eksempelvis sklisikkert underlag eller gjerde på utlastningsfasiliteter
- Renhold av rampe/inn- og utlastningsrom/dyrehenger bør forbedres

Nedenfor beskrives de viktigste elementene ved smittevern og hva som kan/skal forventes.

Tydelig definert ren og uren sone

Inn- og utlastingsrom/området skal ha en tydelig definert rein og urein sone. Hensikten med kravet er at dyrebilsjåfør ikke skal inn i ren sone (besetningen) ved inn- og utlasting av dyr, for å hindre smitteoverføring.

Sjåfør kun i urein sone?

En utlastingsbinge/rampe, et utlastingsrom eller en dyrehenger vil kunne redusere behovet for at dyrebilsjåfør må inn i fjøset. Slike områder må alltid vaskes og desinfiseres etter bruk. Hvis dyrebilsjåfør unntaksvis (i vanskelige enkelttilfelle) må inn i husdyrrommet skal sjåføren skifte til

gårdens rene klær og støvler ved inngang til besetningens rene sone. Besetningen bør ha passende støvler og tøy. Klær og skotøy rengjøres etter bruk. Leverer besetningen f.eks. okser, og dyretransportør må inn i besetningen hver gang disse lastes opp, er ikke dette tilstrekkelig smittevern for å oppnå status som helsestorfesetning.

Gårdens personell må i smittesluse etter å ha vært i dyrebilen

Faren er den samme som om sjåføren har vært inne i besetningen. Det er derfor et krav at dyreeier må skifte fottøy og klær før vedkommende returnerer til ren sone.

Dyr skal ikke kunne returnere til fjøset

Dette kan sikres på flere måter. En utlastingsbinge/rampe, et utlastingsrom eller en tilhenger for dyr, vil sikre dette. Hvis besetningen ikke har slike løsninger, vil etablering av drivganger som er så smale at dyra ikke kan snu, være ett alternativ. Det kan gjøres ved å bruke eksisterende drivganger og grunder (eks. lette metallgrunder) mot rampe på dyrebil. Der slike løsninger ikke lar seg etablere vil utlasting av ett og ett dyr redusere sjansen for retur fra bilen

Møkk- og strørester må uskadeliggjøres

Dette smittefarlige avfallet skal samles opp og fjernes både fra uteområdet og evt. utlastingsareal/henger, slik at det ikke kan medføre smittefare i egen eller andres besetninger.

Mer utdypende litteratur

Forskrift for hold av storfe	https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-04-22-665
Forskrift om tiltak mot sjukdommer og zoonotiske agens hos dyr	https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2002-06-27-732 Animalia: https://animaliakurs.myshopify.com/products/dyrehelse-og-smittevern
Utkast til forskrift om velferd for storfe, svin, sau og geit	https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrevelferd/ny_velferdsforskrift_for_storfe_svin_sau_og_geit_forskriftsutkastet.39834/binary/Ny%20velferdsforskrift%20for%20storfe,%20svin,%20sau%20og%20geit%20-%20forskriftsutkastet
Forskrift om velferd hos produksjonsdyr	https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-07-03-885?q=forskrift%20om%20velferd%20for%20prod
Hus for storfe, 2015	Kan bestilles på animalia.no
Informasjon om DVP og helserelaterte temaer	animalia.no
Storfe sjekklister i KSL	https://www.ksl.no/cms/files/5739/storfe---202110---nb-no.pdf
Veileder til forskrift om hold av storfe	https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/gjeldende_regelverk/veiledere/veileder_om_hold_av_storfe.1853/binary/Veileder%20om%20hold%20av%20storfe
Welfare Quality	http://www.welfarequality.net/media/1088/cattle_protocol_without_veal_calves.pdf